

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка  
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв  
Кафедра дошкільної та початкової освіти

# Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему:

## **ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Виконала:

студентка VI курсу, 61 групи

спеціальності 013 «Початкова освіта»

**Погасій Ірина Олегівна**

**Науковий керівник:**

Коваль Вікторія Олександрівна

кандидат біологічних наук,

доцент кафедри дошкільної

та початкової освіти НУЧК

імені Т.Г. Шевченка

Чернігів – 2019

Роботу подано до розгляду « \_\_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 20\_\_ року.

Студент (ка)

\_\_\_\_\_ (підпис)

\_\_\_\_\_ (прізвище та ініціали)

Науковий керівник

\_\_\_\_\_ (підпис)

\_\_\_\_\_ (прізвище та ініціали)

Рецензент

Васютіна Т. М.,  
канд.пед.наук, доцент  
кафедри педагогіки і  
методики початкового  
навчання  
Національний педагогічний  
університет  
імені М.П. Драгоманова

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри  
дошкільної та початкової освіти

протокол № \_\_\_\_\_ від «\_\_\_» \_\_\_\_\_ 20\_\_ року.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

\_\_\_\_\_ (підпис)

\_\_\_\_\_ (прізвище та ініціали)

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЗВО.....	10
1.1. Наукові підходи до визначення сутності поняття «компетентність».....	10
1.2. Екологічна компетентність як професійна складова підготовки майбутніх учителів початкової школи.....	19
1.3. Методична підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної компетентності в умовах НУШ.....	26
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	34
2.1. Педагогічні умови формування екологічної компетентності майбутнього вчителя.....	34
2.2. Структура та компоненти предметного рівня екологічної компетентності.....	43
2.3. Шляхи формування екологічної компетентності студентів.....	52
Висновки до розділу 2.....	60
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	62
3.1. Методичний інструментарій емпіричного дослідження стану екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.....	62
3.2. Інтерпретація та аналіз отриманих результатів дослідження.....	66
Висновки до розділу 3 .....	77
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	92

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Стрімкий розвиток сучасного суспільства, поширення інновацій, удосконалення інформаційних систем, виникнення нових освітніх тенденцій вимагають рішучих змін в системі освіти, що стає неможливим без її реформування. Саме тому останніми роками в Україні відбуваються активні державні перетворення, що забезпечують динамічний процес оновлення змісту освіти, узгодження його з вимогами сучасного інформаційного суспільства, подолання проблем, які пов'язані з енциклопедичним підходом до структурування змісту освіти, а саме: слабким зв'язком між курсами, відірваністю навчальних програм від реального життя, їх перенасиченням інформативним і фактичним матеріалом.

Як зазначається в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, положеннях Болонської декларації [2006 р.], Стокгольмській доповіді про завдання систем освіти [2007 р.] та інших документах, метою державної політики у сфері підготовки вчителя до практичної діяльності стає оновлення змісту фахової підготовки, сприяння підвищенню наукового, фахового, методичного рівня педагогів та їх готовності змінювати організацію освітнього процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних наукових досягнень.

Тому значна увага у системі сучасної вітчизняної освіти надається створенню оптимальних умов для всебічного розвитку особистості, забезпеченню запитів суспільства в громадянах, які беруть активну участь в політичному й економічному житті країни, здатні критично мислити, самостійно приймати рішення, нести відповідальність за свій вибір, прагнути до постійного саморозвитку, швидко реагувати на зміни та пристосовуватися до нових умов розвитку сучасного інформаційного суспільства.

Відповідно, одним із пріоритетних завдань реформування сучасної системи вищої освіти в Україні має стати формування особистості компетентного фахівця, здатного вміло використовувати отримані знання у

практичному житті для розв'язання проблемних професійних, суспільних, побутових і навчальних ситуацій. Це обумовлює необхідність реформування системи освіти шляхом впровадження компетентнісного підходу, що надасть можливість подолати проблему фрагментарності знань, надмірності отримуваної інформації, недостатності фахової підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності, що призводить до переосмислення змісту навчального матеріалу, пошуків оптимального поєднання знаннєвого і практичного компонентів. Це надасть Україні змогу здійснити перші кроки щодо інтеграції в європейській освітній простір, підвищить авторитетність і конкурентоспроможність вітчизняних фахівців серед інших країн на ринку праці.

Крім того, особливо гостро постає питання щодо оновлення змісту освіти у контексті глобальних проблем, що викликані погіршенням стану навколишнього середовища, кризовою ситуацією у сфері відносин «людина-природа», споживацьким ставленням до природних ресурсів. Тому важливим завданням освітнього процесу у вищих навчальних закладах є підготовка екологічно-компетентних фахівців, які здатні не лише засвоювати, а й застосовувати отримані знання у практичному житті для розв'язання екологічних проблем.

Варто зазначити, що низький рівень екологічної свідомості та культури учнів ставить певні вимоги щодо фахової підготовки майбутніх учителів до здійснення природоохоронної діяльності, екологічного виховання майбутніх вихованців, формування у них екологічної культури, свідомості, мислення, здатності до розв'язання проблем, пов'язаних з погіршенням стану навколишнього середовища, тобто екологічної компетентності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що окремі аспекти визначеної проблеми відображено в працях численних науковців: ключові положення теорії особистості (Л. Х'єлл, Л. Зіглер, С. Мадді, Г. Айзек, Р. Кеттел, Б. Зейгарник та ін.); професійно-педагогічна підготовка студентів у закладах вищої освіти (Л. Кандибович, К. Альбуханова-Славська,

М. Дьяченко, І. Зязюн, А. Линенко, Д. Єременко, Л. Гапоненко); тенденції розвитку екологічної освіти і виховання (О. Малей, Н. Яковлева, Е. Абрамян, В. Липицький, І. Зверев); особливості формування екологічного мислення і свідомості у майбутніх учителів початкової школи (Л. Герасимчук, І. Палеха, В. Крисаченко, О. Дякова, Н. Левчук, Я. Мовчан); формування екологічної компетентності особистості (Я. Логвінова, В. Подоляк, А. Циганенко).

Застосування компетентнісного підходу до освітнього процесу закладів вищої освіти висвітлено у дослідженнях вітчизняних науковців: С. Скворцової, Н. Бібік, О. Пометун, І. Зязюна, М. Вашуленка та інших. Проблема визначення особливостей введення компетентнісного підходу у систему підготовки студентів, як майбутніх учителів початкової школи, досліджена у працях російських вчених: І. Зимньої, В. Серікова, В. Краєвського, А. Хуторського та інших. Значних досягнень у дослідженні проблем застосування компетентнісного підходу досягли зарубіжні вчені: Ж. Делор, М. Рюменвіль, М. Шнітгер та інші.

Наукові підходи щодо визначення сутності поняття екологічної компетентності, розкриття її структури, педагогічних принципів її формування відображено в дослідженнях В. Коваль, Л. Руденка, Л. Титаренка, С. Шмалей, Д. Єрмакова, Н. Пустовіт, О. Колонькової С. Жданової, І. Мостов'яка, Н. Олійник, Н. Баюрко, Ю. Шапрана та ін.

Отже, проблему формування екологічної компетентності студентів і відповідно, підготовку до її формування в учнів початкової школи слід розглядати системно і цілісно. Необхідно створити педагогічну модель, яка б відповідала вимогам сучасної школи й інформаційного суспільства водночас, тобто враховувала соціальні, економічні, наукові перспективи розвитку людства, відповідно до швидких темпів науково-технічного прогресу.

**Мета роботи** – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити особливості формування екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання**:

- здійснити теоретичний аналіз компетентнісного підходу в педагогічній літературі та розкрити особливості екологічної компетентності як професійної складової підготовки майбутніх учителів початкових класів;
- вивчити особливості методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної компетентності в умовах Нової української школи;
- з`ясувати педагогічні умови формування екологічної компетентності майбутнього вчителя;
- провести емпіричне дослідження стану екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в контексті Нової української школи.

**Об`єкт дослідження** – процес формування екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти.

**Предмет дослідження** – система роботи, спрямована на формування екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти.

**Методи дослідження:**

- **теоретичні:** вивчення та аналіз педагогічної, психологічної літератури, а також наукових праць, які висвітлюють підходи щодо сутності екологічної компетентності;
- **емпіричні:** педагогічний експеримент, усне та письмове опитування (зокрема, проведення анкетування);
- **статистичні:** кількісний та якісний аналіз, статистична обробка результатів на всіх етапах дослідження.

**Апробація матеріалів** відбувалася на конференціях: XI міжнародній науковій конференції пам`яті Анатолія Миколайовича Лапутіна «Актуальні проблеми сучасної біомеханіки фізичного виховання та спорту» (18-19 жовтня 2018 р., м. Чернігів), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології та педагогіки» (9-10 листопада 2018 р., м. Харків), міжнародній науково-практичній конференції «Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки» (16-17 листопада

2018 р., м. Одеса), міжнародній науково-практичній конференції «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук» (22-23 березня 2019 р., м. Львів), міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка і психологія: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (19-20 квітня 2019 р., м. Одеса), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні» (26-27 квітня 2019 р., м. Львів).

**Публікації.** За матеріалом магістерської роботи було опубліковано дві статті у фахових виданнях і шість тез, один навчально-методичний посібник.

1. Коваль В.О., Погасій І.О. Експериментальне дослідження стану екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи в контексті НУШ. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. «Видавничий дім «Гельветика», 2018. №85. С. 108-112.

2. Ігнатова К.В., Погасій І.О. Застосування проектної технології у процесі вивчення лінгводисциплін у початковій школі. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. ГО «Львівська педагогічна спільнота». 2019. №15. С. 137-143.

3. Погасій І.О. Педагогічні умови формування екологічної компетентності молодших школярів. *Педагогіка і психологія: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі: тези доп. учасників між нар. наук.-практич. конф., м. Київ, 19-20 квіт. 2019 р.* Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2019. С. 13-16.

4. Погасій І.О. Проблема визначення компонентів та структури екологічної компетентності. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук: збірник тез наук. робіт учасників між нар. наук.-практ. конф., м. Львів, 22-23 берез. 2019 р.* Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. С. 13-15.

5. Погасій І.О. Проблема формування екологічної компетентності студентів. *Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні: збірник тез наук. робіт учасників між нар. наук.-практич. конф., м.*



Львів, 26-27 квіт. 2019 р. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. Ч. 2. С. 49-51.

6. Погасій І.О. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу у вищій школі в Україні. *Актуальні проблеми психології та педагогіки*: збірник тез між нар. наук.-практ. конф., м. Харків, 9-10 листоп. 2018р. Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С. 31-33.

7. Погасій І.О. Експериментальне дослідження стану використання проектної технології майбутніми вчителями початкової школи. *Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки*: збірник наук. робіт учасників між нар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 16-17 листоп. 2019 р. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2018. Ч. 2. С. 102-105.

8. Коваль В.О. Погасій І.О. Проблема формування еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи. *Актуальні проблеми сучасної біомеханіки фізичного виховання та спорту*: матеріали XI міжнар. наук. конф. пам'яті Анатолія Миколайовича Лапутіна., м.Чернігів, 18-19 жовтня 2018 р. Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2018. С. 126-128.

9. Екологічна компетентність учителя Нової української школи. Навчально-методичний посібник в таблицях і схемах / Упорядники Коваль О.В., І. О. Погасій. – Чернігів, 2019. – 41 с.

**Експериментальна база дослідження.** Експеримент проводився на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв. Вибірка складала: 61 респондентів. До анкетування були залучені студенти 2 та 4 курсу спеціальності «Початкова освіта».

**Обсяг і структура роботи.** Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (89 найменувань) та додатків. Обсяг магістерської роботи складає 91 сторінку основного тексту (без додатків). Робота проілюстрована 5 таблицями, 3 рисунками, 3 діаграмами.

## **РОЗДІЛ 1. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЗВО**

### **1.1. Наукові підходи до визначення сутності поняття «компетентність»**

На початку третього тисячоліття Україна перебуває на етапі цивілізаційного вибору, у рамках якого відбувається процес входження країни до освітнього простору Європи, здійснюється модернізація освітньої діяльності та політики держави щодо управління нею в контексті європейських вимог для практичної реалізації цієї мети. Обраний Україною шлях європейської та світової інтеграції зумовлює необхідність здійснення інтенсивних економічних, політичних, соціальних змін в житті української держави і потужних реформаційних процесів в галузі освіти зокрема. Адже освіта, як соціальний інститут, не може існувати поза процесами трансформації і модернізації, оскільки саме в освітньому середовищі перш за все відображаються ключові соціальні зміни, які відбуваються в рамках інформаційного суспільства, що прагне до постійних якісних змін на засадах демократизації і гуманізму.

Такі інноваційні процеси стають неможливими без застосування сучасних підходів до реформування змісту освіти. Одним із шляхів оновлення змісту освіти і його узгодженням з вимогами держави і суспільства стає застосування компетентісного підходу в освітньому процесі. Оскільки у сучасному світі потрібні не лише знання, а й уміння ними користуватися, вирішувати професійні та життєві проблеми на основі усвідомлення життєвої мети, цінностей, що разом становить компетентність людини [60, с. 642].

Відповідно, компетентісний підхід розглядається як один із найважливіших концептуальних принципів, який визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти, докорінні зміни у навчально-пізнавальному процесі та освітніх технологіях. Завдяки діяльності компетентного вчителя успішно реалізується державна політика у створенні

інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки і культури, збереженні довкілля [59, с. 74].

Сучасні тенденції професійної освіти найбільшою мірою відображає компетентнісний підхід, концептуальна ідея якого висунута експертами Ради Європи і сприйнята педагогічною громадськістю України як така, що повністю узгоджується з ідеями входження країни в європейський освітній простір. Так, у Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що кожний галузевий стандарт підготовки фахівця повинен містити вимоги до компетентності та інших соціально важливих якостей випускника вищого навчального закладу, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності й умінь для їх реалізації [9, с. 24].

Починаючи з 90-х років ХХ століття, застосування компетентнісного підходу в освіті почало активно досліджуватись у європейських країнах. Проблема формування компетентностей висвітлена у фінальному звіті «Ключові компетентності для успішного життя та успішно функціонуючого суспільства», заяві учасників конференції Європейської Ради ЄС «Європейський простір ЗВО», декларації Болонського процесу «Зона європейської вищої освіти» [31, с. 108].

Пріоритетність запровадження компетентнісного підходу до освітнього процесу визначена і в документах, прийнятих урядом України, які спрямовані на підвищення якості освіти та її конкурентоспроможності на міжнародній арені, подолання проблем недостатньої відповідності вищої професійної освіти вимогам сучасного суспільства, запитам цілісної особистості, потребам ринку праці. Серед них можна виділити Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [56], Закон України «Про освіту» [28].

Ідеї компетентнісно-орієнтованої освіти розкриті у працях Н. Бібік [8], І. Зимньої [30], Т. Опалюк [53], О. Пометун [54], О. Савченко [60], В. Танської [68], А. Хуторського [79], О. Шемет [86] та інших.

Варто зазначити, що дослідники В. Луговий, О. Слюсаренко та Ж. Таланова у статті «Становлення системи основних понять і категорій компетентнісного підходу в умовах парадигмальних змін в освіті» наголошують, що у вітчизняній теорії й практиці освіти компетентнісний підхід ще не набув загальнонаціонального визнання та впровадження, не відбулося і вагомих парадигмальних змін. А досягнення життєвих компетентностей не представлено як результат навчальних досягнень учнів та не закладено в систему оцінювання їх навчальних досягнень [40, с. 16].

Проаналізувавши значну кількість наукових досліджень ми визначили, що однією з труднощів впровадження компетентнісного підходу в освітній процес є багатовимірність цього поняття, складність його однозначного трактування, що стає постійним предметом дискусій серед науковців.

Науковець О. Овчарук характеризує компетентнісний підхід як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток базових (провідних, універсальних) і спеціальних (предметно-професійних, специфічних) компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика містить знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [34, с. 13].

Думку попереднього вченого поділяє й І. Січко, яка зазначає, що компетентнісний підхід – це орієнтир національної системи освіти, але для того, щоб він повною мірою став реаліями, необхідна екстраполяція його ідей на освітній процес [62, с. 206].

Л. Костюченко зазначає, що запровадження компетентнісного підходу можна розглядати як спробу привести у відповідність результати роботи масової школи до потреб ринку праці, стандартів вітчизняної системи освіти та світових вимог. Проблеми компетентнісного підходу передбачають орієнтацію на індивідуальність кожного студента у змісті та технологіях

педагогічної підготовки. Таким чином, ключовим напрямком професійної підготовки вважаємо запровадження компетентнісного підходу [35, с. 153].

Грунтовний теоретичний аналіз означеного підходу зробив В. Байденко. На думку вченого компетентнісний підхід спрямований на підготовку особистості діяти в різних життєвих і професійних обставинах. Зміст освіти, відповідно до цього підходу, має відображати не лише знаннєвий компонент, а й передбачає набуття досвіду вирішення проблемних життєвих і професійних ситуацій [3, с. 10].

Компетентнісний підхід у багатьох наукових дослідженнях трактується як інноваційний засіб, що сприяє підвищенню якості освіти, оновленню її змісту та модернізації відповідно до європейських освітніх стандартів. Основною ідеєю цього підходу необхідність реалізації діяльнісного характеру навчання, на заміну традиційному репродуктивному. [31, с. 108].

О. Шемет стверджує, що компетентнісний підхід передбачає глибокі системні перетворення в освітньому процесі педагогічного закладу вищої освіти, що стосуються викладання, змісту, оцінювання, освітніх технологій, у зв'язку вищої освіти з іншими рівнями професійної освіти. Змістовним фактором проектування освіти стає розвиток особистості студента. Розвиток особистості студента – фактор нової організації міждисциплінарної інтеграції змісту і технології навчання. Диференціація змісту та організації процесу навчання здійснюється на основі врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів, їх потреб у реалізації свого потенціалу [86, с. 17].

Практична реалізація цих змін виступає як підготовка майбутнього професійно компетентного фахівця. Формування компетентностей майбутнього педагога та його особистісних позицій відбувається в діяльності (навчання, спілкування), оскільки вона пов'язана із системою відносин, у яку включається людина. Через діяльність майбутній педагог оцінює ситуацію, суб'єктивні та об'єктивні можливості, на підставі особистісних мотивів він координує свою поведінку [16, с. 64].

Таким чином, застосування компетентнісного підходу як інноваційного шляху у модернізації змісту освіти, передбачає формування компетентностей особистості навчальними закладами. У тому числі й формування компетентностей майбутнього фахівця закладами вищої освіти.

Потрібно зазначити, що для успішного впровадження компетентнісного підходу необхідним є ґрунтовне знання його понятійно-категоріального апарату, що включає в себе поняття «компетентності» та «компетенції». Проте аналіз психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури з цієї проблеми показує складність та неоднозначність трактування цих понять [8, с. 3].

Науковець І. Зимня наголошує на тому, що існує два варіанти тлумачення співвідношення понять «компетенція» і «компетентність»: вони або ототожнюються, або диференціюються. Згідно з першим варіантом, компетенція є здатністю робити що-небудь на високому рівні; це відповідність певним вимогам. Там же зазначається, що термін компетентність використовується в тих же значеннях, але в описовому плані [30, с. 8].

Інший підхід до співвідношення понять «компетентність», «компетенція» був сформований ще в 70-х роках в США в контексті, запропонованого Н. Хомським щодо теорії мови. Науковцем було зазначено, що є відмінність між компетенцією (знанням своєї мови мовцем) і вживанням (використанням мови в певних ситуаціях). Саме «вживання» є проявом компетенції. Воно пов'язане з використанням мови, навичками, тобто з самим мовцем, з досвідом особистості. Відповідно до цього трактування можна зробити висновок, що «компетентність» на відміну від «компетенції», набувається особою у процесі опанування знань, вмінь, є особистісно обумовленою соціально-професійною діяльністю людини [7, с. 48].

Крім того, відмінність даних понять за О. Савченко полягає в тому, що компетенція визначається як коло повноважень будь-якого органу або посадової особи і питань, в межах яких ця особа має повноваження, добре

обізнана. У той час компетентність визначається як володіння цією компетенцією, що проявляється в успішній діяльності. Якщо на формування компетентності впливають особистісні риси людини і сама компетенція. То на зміст компетенції впливають вимоги суспільства, рівень його розвитку, конкретно-історичні цілі [60, с. 26].

А. Андреев, автор концепції «знання – компетентність – знання» ототожнює знання і компетентність, вважаючи основою всіх компетенцій наукові знання, які на думку І. Зимньої, розподіляються між різними компетентностями й можуть одночасно стосуватися цілого ряду компетенцій. Науковці наголошують на недопустимості оцінювання знань окремо від відповідних компетенцій [1, с. 5].

Детальніше зупинемося на визначенні сутності поняття компетентності.

У законі «Про вищу освіту» компетентність визначена, як динамічна комбінація знань, умінь, практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність, що і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти. Загальні компетентності – це універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку [27].

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнень та освіти поняття «компетентність» визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. Зміст цього поняття включає в себе не лише когнітивну та технологічну, але й мотиваційну, етичну та соціальну складові. Компетентність формується у процесі навчання під впливом різних факторів. У дослідженнях більшості науковців компетентність розглядається як особистісна категорія [16, с. 63].

У працях Т. Опалюк компетентність визначається як здатність особистості до здійснення практичної діяльності, що передбачає наявність у неї системи знань, умінь, навичок, професійних, світоглядних якостей, морально-етичних цінностей. Вона характеризується багатогранністю, багатоконпонентністю, багатовимірністю, суб'єктивністю, надпредметністю та різнофункціональністю [53, с.168].

Підхід до розгляду компетентності у зв'язку зі здатністю вирішувати проблемні ситуації має місце у працях О. Савченко. Науковець визначає компетентність як інтегровану здатність особистості, набуту в процесі навчання. Вона охоплює знання, вміння, навички, досвід, цінності та ставлення, які можуть цілісно реалізовуватися на практиці, при розв'язанні проблемних ситуацій. Тому компетентність не може бути зведена лише до фактичних знань [60, с. 26].

Н. Волкова вказує, що компетентність є інтегративним утворенням особистості, що поєднує в собі систему знань, умінь, навичок, ставлень, що визначає здатність особистості успішно виконувати завдання, здійснювати свою діяльність, задовольняти особистісні чи соціальні потреби. Компетентність відображає рівень володіння певними компетенціями, що визначають готовність особистості використовувати їх у своїй діяльності за певних обставин [18, с. 32].

Науковець Л. Нікітченко наголошує на тому, що суспільство в особі роботодавців та інших зацікавлених осіб має визначати основні соціально значущі вимоги до якості підготовки майбутніх учителів й готовності до майбутньої професійної діяльності. У цьому розумінні компетентність може бути визначена як індивідуальна характеристика заданого ступеня відповідності майбутніх учителів вимогам сучасної шкільної освіти; компетентність складається з набору знань, умінь, навичок, що формуються в освітньому процесі під час фахової практики та володіють певними взаємозв'язками і співвідношеннями між собою [51, с. 219].



Думку попереднього науковця, щодо визначення сутності компетентності у контексті професійної підготовки, поділяє і А. Веремчук. Науковець трактує означене поняття як здатність розв'язувати професійні завдання, що передбачають наявність вузько спеціалізованих знань, умінь, навичок у певній предметній галузі [16, с. 64].

Маємо зазначити, що багатогранність і неоднозначність розуміння зарубіжними та вітчизняними науковцями понять «компетентність», «компетенції» (Б. Ананьєв, А. Деркач, В. Долл, І. Зимня, Н. Кузьміна, В. М'ясищев, Ж. Перре, Дж. Равен, Р. Уайт, Е. Шорт та ін.), визначення їх видів (П. Горностай, А. Деркач, О. Овчарук, С. Шишов, А. Хуторський та ін.) свідчать й про відсутність єдиного, загальноприйнятого розуміння поняття «професійна компетентність педагога» [36, с. 138].

Компетентність у відповідній галузі – це володіння знаннями та здібностями, що дають змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній. В ієрархії компетенцій, запропонованій А. Хуторським, вони розподіляються таким чином: ключові (здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні види діяльності, ефективно розв'язуючи актуальні індивідуальні й соціальні проблеми); загальногалузеві (відображаються в розумінні «способу існування» відповідної галузі – тобто того місця, яке ця галузь займає в суспільстві, а також уміння застосовувати їх на практиці для розв'язування індивідуальних і соціальних проблем); предметні (складові загальногалузевих компетентностей, які стосуються конкретного предмета). У цьому наборі визначено актуальні орієнтири для розробки напрямів змісту знань тих, хто навчається [79, с. 60].

Українські вчені Н. Бібік, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко на основі вивчення зарубіжного досвіду з питань запровадження компетентнісного підходу й потреб розвитку української школи визначили таку сукупність ключових компетентностей: уміння вчитись (навчальна); громадянська; загальнокультурна; компетентність з інформаційних та

комунікаційних технологій; соціальна; підприємницька; здоров'язбережна [34, с. 67].

Дослідниця О. Пометун вказує, що поняття «професійна компетентність» (лат. *competens* відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Під професійною компетентністю педагога розуміють особистісні можливості, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Педагогічна компетентність – це єдність теоретичної і практичної готовності особистості до здійснення педагогічної діяльності [54, с. 16].

У той же час Н. Циган наголошує, що поняття «професійна компетентність» є складним та означає володіння професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний шлях; користування прийомами професійного спілкування й усвідомлення соціальної відповідальності за результати своєї роботи; володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку в рамках професії, готовність до професійного зростання, позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності [80, с. 71].

Таким чином, поняття компетентності є багатограним і може розглядатися за допомогою різних підходів. Основні розбіжності науковців полягають у різних підходах щодо визначення інтегруючого компонента змісту компетентності. Яким можуть бути знання, уміння, навички; здатність і готовність до практичної діяльності або змістовний і процесуальний компонент компетентності. Виходячи з аналізу вивчених джерел можна визначити компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, які визначають здатність особистості успішно використовувати універсальні способи діяльності для вирішення життєвих проблем. Відповідно, професійна компетентність педагога – це багатофакторне явище, що включає в себе систему теоретичних знань учителя і способів їх застосування в конкретних педагогічних ситуаціях, ціннісні орієнтації педагога.

## **1.2. Екологічна компетентність як професійна складова підготовки майбутніх учителів початкових класів.**

На сучасному етапі розвитку наукової думки педагогічна громадськість висуває на перший план потребу у формуванні високоосвіченого фахівця. Розроблення інноваційних освітніх технологій для розв'язання цього виклику суспільства здатне привести до вдосконалення системи вищої освіти загалом. Нині така модернізація вбачається неможливою без застосування компетентнісного підходу, в основі якого мають бути ціннісні орієнтації майбутніх учителів та усунення їх утилітарного підходу щодо професійної діяльності [51, с. 219].

Крім того, у Концепції екологічної освіти України зазначається, що сьогодні, як ніколи, перед людством стоїть питання щодо необхідності зміни споживацького ставлення до природи, забезпечення охорони природних ресурсів і реалізації відповідної системи виховання і освіти майбутніх поколінь. На думку науковця І. Січко, екологічна освіта і виховання повинні орієнтуватись на активну взаємодію людини з природою, побудовану на науковій основі, на оцінюванні людини як частини природи. Екологічні знання, доповнені ціннісними орієнтаціями, повинні стати основою екологічної культури та мислення [62, с. 206].

Відповідно, актуальним завданням вищої освіти має стати реалізація компетентнісного підходу в навчанні, який передбачає оновлення змісту освіти, шляхом зміщення кінцевої мети навчання зі знаннєвої компоненти на практико-діяльнісну спрямованість освіти, що передбачає формування й розвиток компетентностей особистості майбутнього фахівця, однією з яких є екологічна компетентність [88, с. 378].

Беручи до уваги досвід Європейських країн, маємо зауважити, що екологічна компетентність пронизує усі ключові компетентності, а екологічна освіта впливає на усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем та їх вирішення, урахування в побутовій, суспільній, професійній діяльності наслідків впливу на навколишнє середовище,

спрямована на формування екологічно-компетентної особистості майбутнього фахівця [51, с. 220].

Так, екологічна компетентність, як важлива складова особистості майбутнього фахівця, визначена в Стандарті вищої освіти в Україні однією з важливих загальних компетентностей, якою має володіти вчитель будь-якої спеціальності, поряд з такими компетентностями [57]:

- знання і розуміння предметної області та професійної діяльності;
- здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями впродовж життя;
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу з метою виявлення професійних проблем та розробки способів їх розв’язання;
- здатність розробляти проекти та управляти ними;
- здатність проводити дослідження на сучасному рівні;
- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;
- здатність до самоаналізу, самооцінки, самокритичності, самореалізації та самовдосконалення;
- здатність працювати в команді, вміння виявляти міжособистісну взаємодію;
- здатність генерувати нові ідеї (креативність);
- навички здійснення безпечної діяльності;
- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;
- здатність спілкуватися іноземною мовою;
- здатність спілкуватися і діяти на основі етичних міркувань (мотивів);
- цінування та повага різноманітності та мультикультурності, усвідомлення гендерних проблем.

Виходячи з вищезазначених позицій можна стверджувати, що екологічна компетентність може бути визначена як особистісна характеристика заданого ступеня відповідності майбутніх фахівців вимогам

сучасного суспільства, ринку праці, професії, що складається з набору компетентностей, що формуються в навчальному процесі під час фахової практики та володіють певними зв'язками між собою. [51, с. 221]

Екологічна компетентність вчителя як передумова здійснення неперервної екологічної освіти і виховання є актуальною проблемою у діяльності вищих навчальних закладів і потребує нових підходів до її оптимального розв'язання [47, с. 271].

Таким чином, загальним інтегрованим результатом екологічної освіти є екологічна компетентність. Дослідженню основних підходів до формування екологічної компетентності майбутніх фахівців, сутності і структурних компонентів цього поняття присвячені праці О. Колонькової, В. Маршицької, Н. Пустовіт [74], Л. Руденко [58], Л. Титаренко [70] та ін.

Хоча проблема формування екологічної свідомості гостро постала перед людством ще у ХХ столітті, коли нераціональне використання природних ресурсів і антропогенна діяльність призвели до екологічних криз. Лише в 30-40-х роках науковці наголосили на необхідності визначення поняття екологічної свідомості і його структури. Таким чином, у перших наукових дослідженнях поняття «екологічна компетентність» ототожнювалося вченими з поняттями «екологічного мислення», «екологічної мудрості» та «природоохоронного мислення» [74, с. 245].

Проте, з часом означені поняття були інтегровані в дефініцію «екологічна компетентність». На початку 1980-х років Р. Биджієва тлумачить екологічну компетентність як систему екологічних поглядів, оцінок суспільства. Зміст екологічної компетентності ототожнюється з екологічними знаннями. Дещо пізніше поняття набуває універсального, міждисциплінарного, інтегрального і соціокультурного характеру [32, с. 55].

Для визначення сутності поняття «екологічна компетентність» нами було проаналізовано праці дослідників, де розкрито наукові підходи до конкретизації змісту та визначення структурних компонентів поняття «екологічна компетентність» (табл. 1.1).

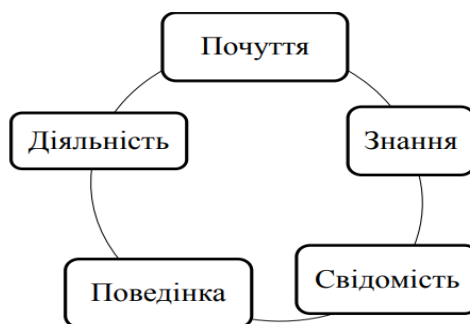
Таблиця 1.1.

## Визначення поняття «екологічна компетентність»

№ з/п	Екологічна компетентність – це:	Автор
1	Інтегрована професійна якість суб'єкта еколого-педагогічної діяльності, яка проявляється у наступних компонентах: інформаційно-екологічний, предметно-методичний і ціннісно-мотиваційний.	С. Рудишин [59, с.77]
2	Це категорія екологічної діяльності, пов'язана з екологічною свідомістю, екологічним мисленням та екологічними цінностями.	В. Байденко [3, с. 5].
3	Інтегрований результат навчальної діяльності студентів, який формується передусім завдяки опануванню змістом предметів екологічного спрямування і набуттям досвіду використання екологічних знань у процесі вивчення предметів спеціального та професіонального циклів.	Н.Олійник [52, с. 8]
4	Підготовленість і здатність людини до практичного вирішення екологічних завдань, наявність у неї низки особистісних якостей у поєднанні з необхідним запасом знань, умінь ефективно діяти у проблемних ситуаціях.	Л. Руденко, [58, с. 23]
5	Здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному середовищі, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля.	Р.Мельниченко [47, с. 273]
6	Здатність застосовувати екологічні знання та досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної і побутової діяльності. Компоненти: особистісний, діяльнісний, знаннєвий.	Л. Титаренко [70, с. 8]
7	Система знань про навколишнє середовище (соціальне і природне у їх взаємозв'язку і взаємозалежності), практичному досвіді використання знань для розв'язання екологічних проблем на локальному та регіональному рівнях; усвідомленій потребі спілкування з природою та бажанні брати особисту участь у її відновленні й збереженні.	М.Головань [24, с. 226]
8	Система знань, умінь та навичок у сфері екологічної діяльності, що відповідають внутрішній позиції та забезпечують кваліфіковане розв'язання екологічно небезпечних ситуацій.	Л.Марченко [44, с. 93]
9	Екологічну компетентність можна визначити як інтегративну якість особистості, у структурі якої виокремлюються ціннісно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний компоненти.	Ю.Шапран [84, с. 55]
10	Це головна мета і результат екологічної освіти, інтегральний особистісний розвиток, який забезпечує здатність виокремлювати, розуміти, оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування.	С. Шмалей [89, с. 22]

На думку Д. Єрмакова екологічна компетентність є складовою професійної компетентності фахівця і завжди носить особистісно-орієнтований, діяльнісний характер (рис. 2.1.). Він виділяє наступні компоненти екологічної компетентності:

- здоров'язберігаючий, тобто дотримання норм здорового способу життя;
- ціннісно-смысловий – наявність ціннісних орієнтацій;
- громадянський – дотримання прав і обов'язків в області охорони довкілля;
- діяльнісний – виявлення і вирішення екологічних проблем, розробка і реалізація екологічних проектів [26, с. 11].



**Рис. 2.1. Структурні компоненти екологічної компетентності за Д. Єрмаковим**

Розкриваючи екологічну компетентність як професійну складову підготовки майбутнього фахівця початкової освіти, українська дослідниця І. Січко наголошує, що означена компетентність повинна бути частиною власне життєвої позиції [62, с. 209]. Стратегія реалізації цього завдання за Г. Чайковською потребує нагромадження позитивного практичного і наукового досвіду взаємодії з природою [81, с. 54].

У дослідженнях Ю. Шишкіної екологічна компетентність майбутнього учителя визначена як складне інтегральне утворення особистості, що визначає її здатність і готовність до професійної педагогічно-екологічної діяльності, спрямованої на розв'язання екологічних проблем на

мотиваційно-ціннісному, когнітивно-діяльнісному та рефлексивному рівнях [87, с. 264]

Екологічна компетентність майбутніх учителів може бути визначена як складне особистісне утворення, що відображає володіння екологічними знаннями, якостями, цінностями, що визначають активну життєву позицію особистості щодо охорони природи, раціонального використання і відтворення її ресурсів, забезпечують здатність застосовувати екологічні знання і досвід у різних ситуаціях, здійснювати професійну діяльність з позицій екологічної доцільності [21, с. 15].

У працях С. Рудишина уточнено зміст поняття «екологічна компетентність». Екологічна компетентність учителів природничих дисциплін – здатність активно, відповідально та ефективно реалізовувати стратегію сталого розвитку щодо екологізації суспільної свідомості та економіки з метою збалансованого соціально-економічного розвитку суспільства та збереження природи, спираючись на знання екологічних законів і закономірностей [59, с. 76].

Л. Нікітченко тлумачить поняття екологічної компетентності виходячи з визначення її функцій у процесі фахової практики майбутніх учителів:

– інтегративна – як інтегрований результат навчальної діяльності студентів, пов'язаний із набуттям системи знань, умінь та ціннісних орієнтацій особистості у сфері екологічної діяльності;

– соціальна – використання знань, умінь, досвіду за допомогою різних прийомів та способів у залежності від індивідуальних та вікових особливостей;

– морально-етична – формування норм поведінки на основі пізнання законів, особливостей взаємодії зі світом живого, розгляду питання про вичерпність ресурсів, негативний вплив господарської та промислової діяльності, наукових випробувань;



– прогностична – уміння прогнозувати та попереджати наслідки впливу людської діяльності на екологію планети;

– практична – практичне використання новітніх досягнень людства задля покращення стану навколишнього середовища;

– професійного самовизначення – пошук власного «Я» у процесі професійної діяльності, пов'язаних з екологією, природою в цілому, її збереженням, примноженням, відновленням та розвитком.

– розвивальна – розвиток загальних здібностей, самостійності, ініціативності на основі організації різноманітної діяльності екологічного спрямування під час проведення уроків [51, с. 222].

З огляду на вищезазначене, можна визначити екологічну компетентність як невід'ємну складову підготовки майбутніх фахівців, яка являє собою інтегрований комплекс, здобутих під час навчання і виховання знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей, ідеалів, що визначають гармонійну взаємодію особистості з природою, а також наявність внутрішньої позиції і здатності до практичного розв'язання екологічних проблем у всіх сферах діяльності.

Отже, екологічна компетентність є комплексною системою, що складається з певних структурних компонентів, якими можуть бути екологічні знання, уміння, навички, погляди, ціннісні орієнтації, способи мислення, що реалізуються під час практичної діяльності людини.

Щодо визначення сутності поняття екологічної компетентності як професійної складової майбутнього фахівця, можна визначити її як цілісну інтегральну характеристику особистості, що сформована на основі засвоєних у процесі навчання знань, умінь, навичок, норм, ціннісних орієнтацій, що спрямована на її гармонійну взаємодію з навколишнім середовищем у всіх сферах діяльності.

### **1.3. Методична система підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної компетентності в умовах НУШ**

В умовах загострення екологічних криз і погіршення стану довкілля все більшої уваги потребує формування свідомого, бережливого ставлення до природи, насамперед у молодшого покоління. Відповідальна роль у здійсненні екологічної освіти належить початковій школі, яка є однією з перших ланок становлення особистості – свідомого громадянина з активною життєвою позицією. Адже основні риси характеру формуються у дитинстві, і взаємодія з природою має займати у вихованні дитини першорядне значення. Тому виникає проблема у якісній підготовці учителя початкової школи до формування екологічної компетентності молодших школярів [45, с. 262].

Тому, одним із завдань вищої школи є відповідна методична підготовка студентів як майбутніх учителів початкової школи, яка включає знання (теоретична частина) і вміння (практична частина) щодо шляхів формування екологічної компетентності молодших школярів. Адже вчитель є ключовою фігурою для учня молодшої школи [71, с. 6].

Відповідно, Концепція Нової української школи ставить певні вимоги щодо підготовки закладами вищої освіти студентів до майбутньої професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього процесу. Учитель Нової української початкової школи повинен мати здатність ефективно діяти, розв'язуючи стандартні та проблемні методичні задачі під час формування компетентностей, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти. Державний стандарт початкової загальної освіти визначає екологічну компетентність здобувача початкової освіти як усвідомлення основ екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства [57].

За Концепцією Нової української школи екологічне виховання молодших школярів має здійснюватися у контексті формування вчителем

екологічної грамотності і здорового способу життя, що формується поруч з такими компетентностями, як: спілкування державною мовою; спілкування іноземними мовами; обізнаність і самовираження у сфері культури; соціальна та громадська компетентність; ініціативність і підприємливість; уміння вчитися впродовж життя; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність. Тому майбутній учитель повинен розуміти, що екологічна компетентність проникає і поєднує інші компетентності і сприяє формуванню цілісної особистості учня [49, с. 15].

По-перше, зміст процесу формування екологічної компетентності забезпечує насамперед здобуття учнями відповідних знань, які становлять підґрунтя вироблення ставлень, практичних умінь і навичок поведінки і діяльності щодо довкілля, які дають змогу особистості вільно і творчо брати реальну участь у вирішенні екологічних проблем. Знання становлять світоглядне підґрунтя формування екологічної компетентності, у контексті якого не лише безпосередньо природоохоронна, а й опосередкована повсякденно-побутова практична діяльність, спрямована на ощадливе використання природних ресурсів, набуває ціннісного екологічного сенсу [20, с. 16].

Переважно, засвоєння більшої частини знань про природу відбувається під час проведення уроків природничого циклу, що сприяє формуванню в учнів екологічної компетентності шляхом засвоєння інтегрованих систематичних екологічних знань про природу і людину в ній, розуміння необхідності природоохоронної діяльності і цивілізованого ставлення до навколишнього середовища, формування особистісних екологічних орієнтацій [20, с. 17].

Як результат навчання і виховання, формування екологічної компетентності підпорядковується принципам, які ґрунтуються на: зв'язку змісту й методів навчання з національною культурою і традиціями; виховуючому характері навчання, науковості, систематичності, наступності,

свідомості й активності учнів, наочності, доступності, індивідуалізації процесу навчання, вивчення інтересів, здібностей кожного учня [75, с. 246].

Зважаючи на особливості розвитку психічних і пізнавальних молодших школярів (емоційність, допитливість, переважання зорової пам'яті, високий рівень розвитку уваги та ін.), майбутній учитель має вміло використовувати метод емоційної розповіді, ігри, досліди, вікторини, спостереження, вивчення досвіду своїх прадідів щодо бережного ставлення до навколишнього світу, забезпечувати розвиток в учнів емпатії у ставленні до природи [67, с. 56].

Крім того, під час формування екологічної компетентності молодшого покоління важливим є високий рівень екологічної свідомості самого вчителя. Адже молодшим школярам властиве наслідування дій дорослого. Учитель, його дії та вчинки мають бути прикладом для учнів. З огляду на високу емоційність молодших школярів необхідним є вплив вчителя на їхні почуття та емоції, що сприяє формуванню екологічної свідомості, переконань, ціннісних орієнтацій. Якщо вчитель уміє яскраво, емоційно, зацікавлено подати навчальний матеріал, то жоден учень не залишиться байдужим до його предмета [31, с. 110].

Важливу роль у формуванні екологічної компетентності відіграють екологічні стежки, екскурсії у природу, під час яких учні мають змогу спостерігати за змінами у природі в різні пори року, взаємозв'язками між живими і неживими організмами, наслідками антропогенного впливу людини на природу. На уроці-екскурсії учні пізнають навколишнє середовище всіма органами чуття, розвивають вміння бачити і орієнтуватися у природному середовищі. Майбутнім учителем можуть бути запропоновані такі уроки екскурсії на екологічну тематику: «Вивчаємо заповідні території рідного краю», екскурсія до річки «Де живе вода?», на шкільне подвір'я, до парку [53, с. 167].

Враховуючи вищезгадане ми визначили, що педагогічна діяльність з формування екологічної компетентності учнів Нової української школи має спрямовуватись на зростання проінформованості школярів, насамперед,

щодо виникнення і подолання побутових екологічних проблем, акцентування і актуалізацію проблематики краєзнавчого характеру [45, с. 264].

По-друге, зважаючи на необхідність подолання ізольованого викладання предметів, майбутній учитель початкової школи має реалізовувати міжпредметну інтеграцію в освітньому процесі, яка реалізується під час створення інтегрованих курсів, розроблення нових форм уроків (урок з міжпредметними зв'язками, інтегрований урок, бінарний урок); впровадження навчальних проєктів; організація тематичних днів та тижнів [49, с. 102].

Відповідно, компетентнісний підхід у змісті екологічної освіти реалізується під час викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Проте успішність формування екологічної компетентності залежить від врахування особливостей молодших школярів і втілюється в різноманітних методах і формах роботи. У процесі фахової підготовки студенти знайомляться з різноманітними методами активізації пізнавальної діяльності учнів, що містять використання завдань розвивального характеру [32, с. 56].

Це можуть бути цікаві спостереження, ребуси, кросворди, загадки, вікторини, ситуативні завдання екологічного змісту; проведення уроків-екскурсій, у процесі яких учні засвоюють навчальний матеріал безпосередньо у природному середовищі, спостерігають за природними явищами та об'єктами, усвідомлюють взаємозв'язки у навколишньому середовищі, навчаються розуміти естетичну цінність природи, ознайомлюються з природоохоронною діяльністю. Крім того, велике значення для формування екологічних умінь і навичок мають екологічні куточки, в яких діти доглядають за рослинами і тваринами, спостерігають, як залежить їхній стан від правильного догляду [32, с. 57].

Маємо зауважити, що майбутні вчителі початкової школи мають формувати екологічну компетентність молодших школярів не лише під час ведення інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а й з інтегрованого курсу «Мистецтво» та інших предметів («Літературне читання», «Українська

мова», «Математика» та ін.), забезпечуючи при цьому реалізацію міжпредметної інтеграції в освітньому процесі [60, с. 77].

Крім того, реалізація міжпредметної інтеграції у Новій українській школі відбувається і під час створення учнями проектів. Так, Р. Мельниченко і В.Танська встановили, що найбільш ефективними формами екологічної діяльності є підготовка і захист екологічних проектів, ділові та рольові ігри; організація колективних творчих справ та виховних екологічних заходів [47, с. 272].

Для успішної професійної діяльності майбутній учитель початкової школи має володіти вмінням вміло використовувати метод проектів під час роботи з дітьми. У процесі викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» і з інших предметів учням пропонуються індивідуальні, парні, групові, колективні проекти з екологічної тематики. Застосування проектної технології сприяє систематизації отриманих знань, дозволяє реалізувати і використати міжпредметні зв'язки, творчо виразити себе, розвинути вміння працювати з інформацією і аналізувати її, критично мислити, дозволяє виробити індивідуальний стиль методичної діяльності, забезпечує подолання комунікативних бар'єрів і сприяє взаємопов'язаній діяльності всіх учасників освітнього процесу. Метод проектів забезпечує інтеграцію навчальних дисциплін на міжпредметній основі, для вивчення наскрізних тем [59, с. 79].

Під час підготовки і реалізації проекту учень відчуває себе науковцем, який має знайти рішення для розв'язання якоїсь екологічної проблеми, в той час як учитель виступає лише в ролі консультанта. Учням можуть бути запропоновані такі проекти: «Чи зможу я вирішити проблеми рідного міста/села?», «Толерантне ставлення до природи», «Екологічна казка за участі Маші і Ведмедя», «Мислити глобально – діяти локально», «Велика зелена стіна», «Зменшуємо кількість побутових відходів» та ін [59, с. 80].

Таким чином, застосування майбутніми учителями початкової школи міжпредметної інтеграції сприяє удосконаленню навичок екологічного системного мислення учнів, кращому усвідомленню ними комплексного

підходу, через який предмети, навички, ідеї та різні точки зору пов'язані з реальним світом, чіткішому розумінню мети кожного предмету в різних контекстах [50, с. 104].

По-третє, одним з ключових компонентів Нової української школи є педагогіка партнерства, що ґрунтується на партнерстві між учасниками освітнього процесу: учителем, учнями, батьками. Тому майбутній учитель початкової школи, формуючи екологічну компетентність дитини, має взаємодіяти не лише з учнями, а й їх батьками. Наприклад, під час екологічного марафону для батьків «Здай батарейку – врятуй планету!», екологічної акції «Домашня екологія» (щодо економії води, світла, сортування сміття, проти спалювання листя), «Посадимо разом дерева миру», родинному суботнику «Зробимо Україну чистою», «Зупинки прибираємо – місто прикрашаємо», «Перелітних птахів чекаємо, про будиночки для них дбаємо» та ін. [49, с. 16].

Варто додати, за Концепцією Нової української школи майбутній учитель початкових класів має уміти організовувати навчальні осередки, одним з яких є куточок живої природи для проведення дослідів, що сприяє формуванню екологічної компетентності молодших школярів. Де можуть бути представлені акваріум, кімнатні рослини, мікроскоп, книги (зображення) про природу, взаємодія з якими сприяє розвитку екологічного мислення учнів, їх допитливості, інтересу та відповідальності [49, с. 62].

Отже, сучасний учитель початкової школи в умовах реформування української освіти повинен забезпечувати реалізацію особистісно-розвивальної функції у технологіях навчання, створити мотивації для ціннісної орієнтації у навчанні для всебічного гармонійного розвитку особистості, її талантів, здібностей, наскрізних умінь, формування її компетентностей відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб.

## Висновки до розділу 1

У цьому розділі нами було зроблено теоретичний аналіз компетентнісного підходу в педагогічній літературі щодо концептуальних основ формування готовності вчителя початкових класів у контексті нових загальноосвітніх вимог і з урахуванням Державного стандарту освіти, які повинні ґрунтуватися на застосуванні компетентнісного підходу до освітнього процесу.

Було встановлено те, що застосування компетентнісного підходу сприяє: інноваційності освітнього процесу, зміні мети і наповненості змісту вищої освіти; забезпеченню його відповідності вимогам держави, суспільства, світовим освітнім стандартам; переходу від простої передачі фрагментарних знань і умінь до підготовки особистості майбутнього фахівця із сформованими професійними компетентностями.

Детально розглянуто наукові підходи до визначення сутності компетентності, її співвідношенням з поняттям компетенції і встановлено, що компетентність використовується на різних рівнях і в залежності від цього наповнюється різним змістом. Дане поняття багатогранне і може розглядатися за допомогою різних підходів. Основні розбіжності науковців полягають у різних підходах щодо визначення структурних компонентів змісту компетентності, якими можуть бути знання, уміння, навички; здатність і готовність до практичної діяльності та ін.

Виходячи з аналізу вивчених джерел можемо визначити компетентність як інтегровану сукупність її компонентів: знань, умінь, навичок, які визначають здатність особистості успішно використовувати універсальні способи діяльності для вирішення життєвих проблем.

Під поняттям екологічної компетентності ми розуміємо комплексну, взаємопов'язану систему знань, умінь, поглядів, способів мислення і діяльності у природі, що спрямована на розуміння й усвідомлення необхідності моральної екологічної відповідальності за стан довкілля. Відповідно, екологічна компетентність майбутнього вчителя – це цілісна



інтегральна характеристика особистості, що сформована на основі засвоєних у процесі навчання знань, умінь, навичок, норм, ціннісних орієнтацій, що забезпечують здатність розв'язувати професійні завдання екологічного характеру.

Методична підготовка майбутнього вчителя Нової української школи повинна ґрунтуватися на: теоретичній і практичній готовності студента до організації і провадження освітнього процесу в початковій школі; умінні вчителя обирати оптимальні форми, методи, засоби, прийоми для забезпечення процесу навчання; взаємодії всіх його учасників і формування у них компетентностей в умовах реформування школи.

Беручи до уваги завдання екологічної освіти, сучасний учитель молодших класів повинен формувати в учнів екологічну компетентність, уміло застосовуючи міжпредметну інтеграцію, інтерактивні, проектні технології, співпрацю з батьками учнів, організацію навчальних осередків в освітньому процесі, поєднуючи традиційні форми екологічного виховання з інноваційними.

## **РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

### **2.1. Педагогічні умови формування екологічної компетентності майбутнього вчителя**

У «Концепції екологічної освіти в Україні» наголошується, що екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури як складової системи національного і громадянського виховання всіх верств населення. У даному документі значне місце відведено громадянському компоненту становлення системи екологічної освіти в державі [55].

У Національній стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 роки вказується, що зміст і організація сучасної освіти недостатньо орієнтовані на формування у молоді життєво важливих компетентностей, активної їх соціалізації. В умовах модернізації освіти і загрози екологічної кризи особливо актуальним є набуття молоддю екологічної компетентності, яка є складовою життєвої компетентності [56].

А отже, формування екологічної компетентності громадян є одним з найголовніших завдань освіти сталого розвитку. Екологічна компетентність дає змогу сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку [74, с. 6].

Важливим чинником, який впливає на ефективність освітнього процесу з формування екологічної компетентності, є його забезпечення відповідними педагогічними умовами. Педагогічні умови визначаються як сукупність дидактичних факторів, які впливають на освітній процес і дозволяють ефективно керувати ним. У працях Н. Олійник визначено, що ефективність освітнього процесу залежить від тих умов, у яких він відбувається.

Педагогічні умови є необхідними обставинами, відповідно до яких, освітній процес реалізується максимально ефективно [52, с. 15].

Відповідно, для успішного формування екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, необхідним є визначення педагогічних умов, що сприяють здійсненню освітнього процесу екологічного спрямування.

Педагогічними умовами ефективного формування екологічної компетентності студентів Н.Олійник вважає: розуміння цілісності навколишнього середовища, взаємовпливу і взаємозалежності розвитку його окремих складників; інтегрування процесів професійної, екологічної та загальнокультурної підготовки студентів; спрямованість навчального процесу на соціальний розвиток особистості; гуманізація навчального процесу, що сприяє виявленню активності всіх учасників, їхнього особистого включення у еколого-освітню діяльність; забезпечення можливості самореалізації студентів з урахуванням їхніх особистих здібностей та інтересів [52, с. 15].

На думку О. Герасимчук, формування екологічної компетентності майбутніх учителів є багатоаспектним процесом, який характеризується єдністю принципів цілісного педагогічного процесу, а саме:

- загально дидактичних – науковості, систематизації, неперервності, індивідуалізації та диференціації, проблемності, свідомості й активності студентів, взаємозв'язку теоретичних знань і практичної діяльності;
- специфічних – інтегративності, зворотного зв'язку, професійної спрямованості майбутнього фахівця;
- принципів екологічної освіти – взаємозв'язаного розкриття глобальних, регіональних та локальних екологічних проблем, а також інтеграції природничо наукових, соціально-економічних, правових аспектів екологічної взаємодії [21, с. 11].

Думку попереднього вченого поділяє Г. Чайковська і зазначає, що мета і завдання підготовки майбутніх учителів до формування екологічної

компетентності тісно пов'язані з принципами організації процесу підготовки. Серед основних принципів було визначено:

- принцип інтеграції, що полягає в розробці інтегрованих і варіативних курсів з урахуванням гуманітарних, природничо наукових і професійних знань;
- принцип системності, що спрямований на системне отримання екологічних знань щодо взаємодії «людина – природа», умінь і навичок екологічної діяльності;
- принцип безперервності – характеризує безперервний характер отримання екологічних знань студентами в освітньому процесі;
- принцип взаємозв'язку визначає взаємозумовленість цілей, завдань, методів, форм і прийомів навчання при визначенні змісту дисциплін на кожному етапі формування екологічної компетенції;
- принцип єдності відбору змісту дисциплін дозволяє осмислити важливість і значущість екологічних знань в єдності з іншими природничо-науковими знаннями [83, с. 58].

Л. Нікітченко на основі визначених теоретичних підходів вважає за необхідне застосування відповідних педагогічних умов щодо формування екологічної компетентності майбутніх фахівців у процесі фахової практики:

- особистісний підхід до організації навчально-виробничої практики майбутніх фахівців;
- забезпечення принципу практичності використання засвоєних знань на практиці;
- застосування інноваційних методів навчання, що дають досвід і навички комунікативності, обговорення і розв'язання екологічних роблем;
- оволодіння майбутнім учителем початкової школи екологічною компетентністю як складовою професійної компетентності;

– упровадження елективних курсів екологічного спрямування для розвитку пізнавальних інтересів студентів, усвідомлення сучасних екологічних проблем і їх розв’язання [51, с. 223].

У дослідженнях Н. Немченко визначено такі педагогічні умови формування екологічної компетентності, як інтеграція та диференціація екологічної освіти з охопленням загальноосвітньої та спеціальної, змістової та процесуальної складових освітнього процесу; упровадження особистісно орієнтованих технологій; організація системи екологічно орієнтованої науково-дослідницької діяльності студентів на засадах індивідуального та творчого підходів [49, с. 16].

До основних організаційно-педагогічних умов, які забезпечують якісний рівень екологічної культури студентів вищих навчальних закладів, на думку Г. Глухової, належать: наявність обґрунтованої на технологічних засадах технології формування досліджуваного феномену; систематичний моніторинг рівнів вияву означеного особистісного новоутворення за розробленим у дисертації механізмом діагностики; використання потенційних можливостей усіх видів навчально-виховної діяльності та відповідний їх дидактико-методичний супровід; оптимальне поєднання традиційних та інноваційних форм і методів екологічного виховання; забезпечення цілісності підструктур екологічної культури студентів у процесі її формування в єдиному режимі професійної підготовки спеціаліста; урахування комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на формування позитивних мотиваційно-екологічних установок на професійне самовдосконалення; відповідне кадрове забезпечення тощо [23, с. 18].

Формування екологічної компетентності учнів у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін на основі інформаційних технологій буде ефективним, як вважає Г. Галієва, якщо: навчання основам інформаційних технологій і іншим природничим дисциплінам здійснюється з урахуванням специфіки формування екологічної компетентності учнів; розроблена і впроваджена модель формування екологічної компетентності учнів на основі

інформаційних технологій, що включає наступні компоненти: мета, завдання, принципи, зміст, педагогічні умови, організаційні форми, методи, засоби і результат; виявлено критерії і показники, що дозволяють простежити динаміку сформованості рівнів і результативність формування екологічної компетентності учнів на основі інформаційних технологій; визначені та науково обґрунтовані педагогічні умови, що підвищують ефективність формування екологічної компетентності учнів на основі інформаційних технологій (використання сучасних технологій навчання, залучення учнів до дослідницької діяльності екологічного спрямування із застосуванням комп'ютерної техніки, забезпечення етнопедагогізації процесу формування екологічної компетентності учнів; здійснення індивідуального та диференційованого підходу; реалізація міждисциплінарної інтеграції [20, с. 13].

Дослідниками визначено умови, що впливають на ефективність процесу формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя. З-поміж них Ю. Бойчук виокремлює опору на життєвий і освітній досвід студента та набуття нового досвіду у процесі практичної діяльності, створення сприятливого освітнього середовища, стимулювання студента до самоосвіти [12, с. 32].

С. Совгіра вважає, що на формування екологічного світогляду майбутніх учителів впливають три групи умов [64, с. 17].

Перша група – умови, які діють за межами вищого навчального закладу (потреби суспільства в збереженні навколишнього середовища, що пов'язані з сучасною екологічною ситуацією та потреба в гармонізації відносин майбутнього вчителя з природою, що викликана їх незадовільним станом; характер відносин майбутнього вчителя з навколишнім середовищем, який задовольняє зазначені потреби; вихідний рівень сформованості екологічного світогляду майбутнього вчителя; соціально-екологічний досвід людства).

Друга група стосується формування екологічного світогляду в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя у вищому педагогічному

закладі (підпорядкування мети формування екологічного світогляду майбутнього вчителя меті формування гармонійної особистості та педагога-професіонала; дотримання неперервності навчально-виховного процесу, єдності навчання, виховання, наукової діяльності та природоохоронної роботи; наявність матеріально-технічної бази й рівня кваліфікації викладацького складу) [64, с. 18].

Третя група умов визначається педагогічною взаємодією в системі «викладач – студент» (особистість викладача, особистість студента, педагогічний процес) [64, с. 19].

Ефективність процесу формування екологічної свідомості студентів забезпечується, на думку М. Хроленко, комплексом спеціально створених педагогічних умов: реалізація міждисциплінарного принципу інтеграції екологічних знань дисциплін загальнонаукового, гуманітарного, природничого та професійного циклів; використання системи навчально екологічних задач і завдань; застосування партисипативних методів здійснення екологічної освіти студентів; уведення в навчальний процес вищої школи спецкурсу «Актуальні проблеми педагогічної екології» [77, с. 14].

Крім педагогічних умов формування екологічної компетентності особистості науковцями розроблено технології та методики формування означеної компетентності. Так, наприклад, сутність розробленої у дослідженні Г. Глухової технології формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів полягає в забезпеченні планомірного поетапного впливу на свідомість та поведінку студентів з метою формування відповідних екологічно-моральних установок, понять, принципів, орієнтацій від цінностей споживання до цінності заощадження та цінності відновлення [23, с. 10].

Її структура включає: блок цілепокладання (мета й завдання), відповідним чином трансформований із нормативних державних стандартів вищої освіти; теоретико-методологічні концептуальні вихідні положення

(закономірності, принципи, правила); змістово-процесуальний (навчальні дисципліни, спецкурси й факультативи, поза аудиторна виховна робота, науково-дослідна студентська діяльність, різновиди практик, самоосвіта й самовиховання), процесуальний (методи, організаційні форми, засоби) блоки та механізми зворотного зв'язку (діагноз, прогноз, план, організація, моніторинг, корекція) [23, с. 11].

Формування екологічної компетентності здійснюється у процесі реалізації екологічної освіти за рахунок екологізації змісту навчальних предметів, організації позакласної та поза аудиторної роботи екологічного спрямування, використання інтерактивних технологій та інноваційних методик, а також різних форм та методів навчального процесу [52, с. 15].

А. Хрипунова важливою педагогічною умовою реалізації екологічної освіти визначає дотримання таких етапів технології формування екологічної компетентності здобувачів освіти: підготовчий (спрямований на створення відповідного науково-методичного забезпечення процесу формування екологічної компетентності студентів); мотиваційно-орієнтаційний (передбачає стимулювання позитивної мотивації набуття екологічної компетентності майбутніми фахівцями цивільного захисту); змістово-практичний (розвиток усіх компонентів екологічної компетентності, що вимагає застосування різноманітних форм і методів навчання – діалогових, проектних, тренінгових, тестових, ігрових та ін., орієнтованих на активізацію навчально-пізнавальних дій, розвиток самостійності, творчості студентів, на наближення екологічної підготовки до умов реальної професійної діяльності; організації спеціальної діяльності практично-екологічної спрямованості); аналітико-результативний (аналіз й оцінка отриманих результатів з метою їх коригування) [76, с. 8].

Обґрунтуємо докладніше визначені педагогічні умови.

***1. Стимулювання потреби студентів в оволодінні методиками розвитку екологічної компетентності школярів шляхом підвищення екологічної грамотності майбутніх педагогів***



Роль потреби в оволодінні методиками розвитку екологічної компетентності школярів і в тому, що воно спонукає майбутніх учителів до дії. За умови усвідомлення змісту цієї потреби і можливості її реалізації, вона набирає форму інтересу майбутніх учителів до розвитку екологічної компетентності молодших школярів. Інтерес до екологічної компетентності обумовлює появу спонукальних дій, мотивів [1, с. 4].

Одним з основних шляхів стимулювання потреби студентів в оволодінні методиками розвитку екологічної компетентності школярів є цілеспрямоване моделювання ситуацій екологічної діяльності, що обумовлюють виникнення у студентів необхідності активного застосування знань, умінь та навичок розвитку екологічної компетентності учнів початкової школи, реалізації професійно важливих для екологічної діяльності якостей [5, с. 45].

***2. Використання на заняттях з фахових дисциплін моделювання фрагментів професійно-педагогічної діяльності для забезпечення особистого включення студентів в еколого-освітню діяльність.***

Ця педагогічна умова логічно витікає з попередньої й тісно з нею пов'язана. Використання на заняттях з фахових дисциплін моделювання фрагментів професійно-педагогічної діяльності не лише забезпечує особисте включення студентів в еколого-освітню діяльність, а й здатне до стимулювання потреби студентів в оволодінні методиками розвитку екологічної компетентності школярів, якщо студенти усвідомлюватимуть нестачу відповідних знань, умінь і навичок [50, с. 15].

***3. Умотивоване використання завдань екологічного спрямування підчас проходження майбутніми учителями природничих дисциплін різних видів практик.*** Мотивація використання завдань екологічного спрямування підчас проходження майбутніми учителями різних видів практик пов'язана саме з необхідністю розвитку усіх структурних компонентів готовності майбутніх учителів до розвитку екологічної компетентності учнів початкової школи, оскільки у системі освіти

майбутнього вчителя практика є однією із найважливіших ланок його професійної підготовки. Під час її проведення закріплюються теоретичні знання, отримані студентами при вивченні різних дисциплін на лекціях і лабораторних заняттях. Саме навчальні практики містять, на нашу думку, значні потенційні можливості для формування готовності майбутніх учителів до розвитку екологічної компетентності учнів початкової школи [5, с. 46].

Саме під час педагогічних практик студенти мають змогу пересвідчитися у недостатності своїх знань (психолого-педагогічних чи фахових) та недостатній обізнаності з екологічною проблематикою, недостатньому рівні власної екологічної грамотності, що спонукатиме їх до вдосконалення рівня своєї теоретичної та практичної підготовки в контексті розвитку екологічної компетентності учнів початкової школи [35, с. 156].

Отже, формування готовності майбутніх фахівців до формування екологічної компетентності учнів початкової школи в процесі професійно-педагогічної підготовки буде ефективнішим за наступних педагогічних та організаційних умов: стимулювання потреби студентів в оволодінні методиками формування екологічної компетентності учнів початкової школи шляхом підвищення екологічної грамотності майбутніх учителів; використання на заняттях з фахових дисциплін моделювання фрагментів професійної та педагогічної діяльності для забезпечення включеності майбутніх педагогів в екологічну освітню діяльність; умотивоване використання завдань природоохоронного спрямування під час проходження студентами навчально-виробничої практики.

## **2.2. Структура та компоненти предметного рівня екологічної компетентності**

Нові вимоги сучасного суспільства до змісту освіти зумовлюють потребу ґрунтовної підготовки екологічно грамотної молоді, здатної здійснювати екологоцентричний підхід у взаємодії з навколишнім середовищем. Сучасна освітня парадигма в Україні у центр освітньої діяльності ставить формування екологічної грамотності, і відповідно – екологічної компетентності особистості та суспільства. Стратегія розв'язання цього завдання передбачає становлення пріоритету всіх форм життя як необхідної умови існування сучасного людства, формування у нього ціннісного ставлення до природи. Що залежить здебільшого від міцності фундаменту первинних екологічних знань, емоційного ставлення до природи, сформованого у молодшому шкільному віці [83, с. 54].

А отже, початкова школа є важливою ланкою в системі неперервної екологічної освіти, де закладаються основи свідомого, відповідального ставлення до природного середовища як до суспільної і особистої цінності. Проте це можливо лише за умови відповідної професійної підготовки вчителів, найважливішою складовою якої має бути формування екологічної компетентності вчителя початкових класів [83, с. 55].

Відповідно, успішна підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування екологічної компетентності молодших школярів передбачає розкриття не лише сутності цього поняття, а й виділення структури, рівнів і компонентів предметного рівня екологічної компетентності, відповідно до яких реалізуються ефективні шляхи її формування у студентів, як майбутніх фахівців [25, с. 103].

У контексті нашого дослідження компонентів предметного рівня екологічної компетентності, необхідно спочатку розглянути підходи науковців щодо визначення структури екологічної компетентності майбутнього учителя.

Так, С. Совгіра вважає, що у структурі екологічної компетентності майбутнього вчителя важливими стають когнітивний, аксіологічний та праксеологічний компоненти. На основі означених структурних компонентів екологічної компетентності визначають типи взаємодії з навколишнім середовищем (екоцентричний, ситуативний, антропоцентричний), що відображають рівень сформованості знань, умінь, поглядів, цінніних орієнтацій особистості, її ставлення до екологічних проблем та їх розв'язання [64, с. 22].

Науковець А. Хрипунова у структуру екологічної компетентності майбутніх фахівців включає такі компоненти:

- мотиваційно-особистісний – передбачає наявність у студентів сформованих професійних і особистісних якостей (відповідальності, толерантності, вимогливості, громадянської активності, принциповості), інтересу до екологічних проблем та їх вирішення, спрямованості на здійснення екологічно-орієнтовної діяльності, усвідомлення необхідності екологічної самоосвіти, самовдосконалення;

- когнітивний – засвоєння студентами системи загальних та спеціальних професійних екологічних знань (про моніторинг стану навколишнього середовища, механізми антропогенного впливу на довкілля);

- діяльнісний – сформованість комплексу організаційних, проектувальних, регулятивних умінь;

- рефлексивний – здатність до аналізу та корекції власної діяльності [76, с. 14].

У структурі екологічної компетентності майбутніх учителів Ю. Шапран визначає такі компоненти, як: мотиваційно-ціннісний (система мотивів, переконань, ціннісних орієнтацій, потреб, спрямованих на реалізацію екологічно спрямованих здібностей); когнітивно-діяльнісний (система екологічних знань, умінь, навичок, готовність студента до здійснення екологічно-орієнтованої діяльності); особистісно-рефлексивний

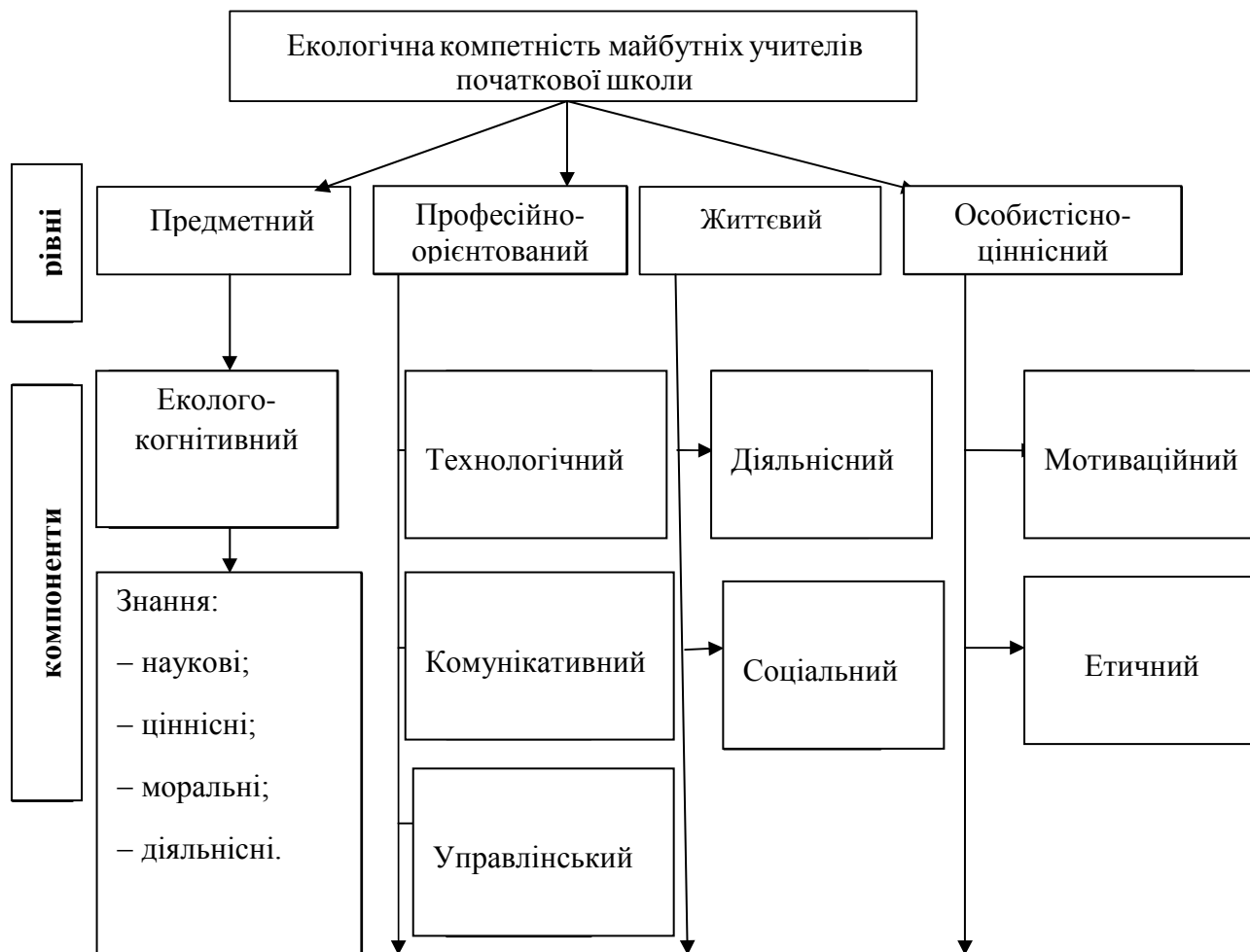
(система необхідних для екологічної діяльності особистісних якостей: емпатійність, ініціативність, толерантність, рефлексія) [85, с. 31].

У контексті дослідження інтерес викликає розроблена М. Хроленко структура екологічної компетентності, що включає інтелектуальний, пізнавально-емоційний, діяльнісно-поведінковий компоненти. Пізнавально-емоційний компонент включає такі пізнавальні процеси (сприйняття, пам'ять, мислення, увага, відчуття), за допомогою яких майбутні учителі збагачують свої знання та емоційно-вольову сферу. Інтелектуальний компонент включає систему теоретичних положень стосовно взаємодії навколишнього середовища і суспільства. Діяльнісно-поведінковий компонент відображає програму дій щодо реалізації інтелектуального та пізнавально-емоційного компонентів екологічної компетентності [77, с. 15].

Окрім вищезгаданих компонентів структури екологічної компетентності, Н. Баюрко виокремлює творчий компонент, що передбачає здатність студента усвідомлювати себе частиною природи і реалізовувати свій творчий потенціал у природоохоронній діяльності [5, с. 45].

У педагогічній науці існує багато класифікацій освітніх компетентностей, в тому числі й екологічної. Більшість вчених дотримуються функціонального підходу щодо класифікації компетентностей. Вони поділяють їх на соціальні, ціннісні й навчальні. Останні передбачають формування в суб'єктів навчання надпредметних, загальнопредметних і предметних умінь і навичок. За цим же критерієм до класифікації вводять предметні, соціальні й особистісні компетенції [69, с. 41].

За Г. Чайковською структура екологічної компетентності майбутніх педагогів має включати життєво-практичні, особистісні, предметні, професійно-орієнтовані рівні, яким підпорядковані професійні знання, уміння, навички студента, як майбутнього вчителя початкової школи (рис. 2.2).



*Рис. 2.2. Структура екологічної компетентності за Г.Чайковською*

Таким чином, відбувається відбір професійних екологічних знань, побудова системи професійної компетентності, накопичення і реалізація особистісного і суспільно значущого потенціалу студентів, як майбутніх фахівців [83, с. 55].

Під предметною компетентністю розуміється знаннева основа: глибина, повнота, осмисленість навчального матеріалу, розуміння явищ, процесів, об'єктів природи, вміння ефективно використовувати отримані знання під час роботи з учнями початкової школи [2, с. 47].

Основним компонентом предметного рівня екологічної компетентності є еколого-когнітивний, який передбачає оволодіння студентами таких категорій екологічних знань:

– наукові – ідеї, теорії, концепції, факти, які характеризують тенденції глобалізаційних, регіональних і локальних змін в екосистемах і біосфері, відносини людини з навколишнім середовищем;

– ціннісні – екологічні орієнтації людини на різних етапах розвитку суспільства, ідеали, ідеї, що характеризують природу та людину як універсальну цінність;

– моральні – система моральних та правових принципів, норм, правил, що регулюють відносини людини з природою;

– діяльнісні – допомагають відібрати матеріал з екологічної проблеми для виступу на конференції, диспуті, проаналізувати відповідну літературу [83, с. 57].

Слід зазначити, що предметна компетентність складається з екологічних знань, в основі яких лежать міждисциплінарність, інтеграція професійної, природничо-наукової, гуманітарної складових змісту педагогічної освіти, внутрішньої єдності всіх дисциплін на екологічній основі. Відповідно до цього, формування когнітивного рівня екологічної компетентності при підготовці майбутніх фахівців за спеціальністю «Початкова освіта» вимагає розробки методики навчання, технології, змісту навчальних дисциплін на основі принципу інтеграції, системності, безперервності екологічної освіти і взаємозв'язку екологічних знань [4, с. 34].

Відповідно, знання – базовий показник екологічної компетентності, оскільки вони є основою у формуванні моделей будь-якої професійної діяльності. У педагогічній літературі існує чимало класифікацій професійно-орієнтованих компетентностей. Так, І.Зимняя сюди відносить такі новоутворення: навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення, внутрішні, потенційні, приховані психологічні [30, с. 32].

Вважаємо за потрібне детальніше розглянути інші компоненти, що входять у структуру екологічної компетентності майбутнього вчителя

початкової школи. Адже, формування екологічної компетентності студентів стає неможливим без розуміння її повної структури, що дозволяє визначити рівні, відповідні компоненти. А отже, обрати відповідні шляхи для формування кожного рівня означеної компетентності [33, с. 56].

Найбільш повною є класифікація І. Тарасюка, відповідно до якої виділяються такі основні компоненти професійного рівня екологічної компетентності як: технологічний, комунікативний, управлінський.

Технологічний компонент екологічної компетентності майбутнього фахівця початкової школи включає: вміння організовувати екологічно зорієнтовану навчально-дослідницьку та науково-дослідницьку діяльність; підготовки і реалізації екологічних проектів, програм; накопичення професійного досвіду, пов'язаного зі створенням екологічних музеїв, стежок; організації природоохоронної діяльності екологічного клубу студентів, ефективного використання інноваційних інтерактивних, проблемних, евристичних методик навчання, оптимального застосування комп'ютерних технологій в освітньому процесі і під час проходження навчально-виробничої практики [69, с. 40].

Управлінський компонент екологічної компетентності полягає в умінні педагога організувати різні види взаємної роботи дітей так, щоб здобуті результати відповідали завданням екологічного виховання. Він реалізовується в управлінні системою екологічних знань на основі взаємозв'язаних принципів відбору змісту екологічних знань. У зміст компонента входять оцінка професійної екологічної ситуації, вибір і обґрунтування власної моделі поведінки, реалізація вибраного рішення. У цьому контексті екологічна освіта у вузі має бути спрямована на розвиток особистості студента як індивідуальності і професіонала, готового до еколого-педагогічної діяльності [69, с. 41].

Комунікативний компонент передбачає здатність до постійного накопичення екологічних знань впродовж всього життя, уміння представити і передати їх учням початкової школи у відповідній доступній формі. В основі



цього компоненту лежить розуміння змісту і засобів впливу на молодших школярів, що передбачає врахування їх вікових індивідуальних психофізіологічних особливостей, включає підготовку майбутніх фахівців до встановлення взаємозв'язків і взаємин «учень-учитель», «учитель-батьки». Необхідною характеристикою особистості майбутнього педагога, як майстра своєї справи має стати вміння налагоджувати зв'язки, співпрацювати з учнями на засадах рівності, довіри, співробітництва, гуманізації, прагнення щодо утвердження принципів партнерської педагогіки і демократичного способу життєдіяльності не лише в освітньому процесі під час занять, а й у повсякденному житті. Комунікативний компонент передбачає рівність, повагу, довіру всіх учасників освітнього процесу, взаємну вимогливість щодо дотримання природоохоронної діяльності [69, с. 42].

Особистісний рівень екологічної компетентності передбачає виконання мотиваційної функції, що реалізовується під час особистісного сприйняття екологічних криз, вирішенні завдань, що пов'язані з природоохоронною діяльністю. Сміслові навантаження особистісного рівня екологічної компетентності зумовлене екологічним світоглядом, мисленням кожної особистості, її знаннями, ідеалами, ціннісними орієнтаціями, мотивами, емоціями, ставленням та інтересом щодо екологічних знань [69, с. 42].

У свою чергу, процес формування особистісного рівня майбутніх фахівців передбачає надання якісно нового рівня стимулювання екологічно толерантної поведінки, як вияву духовної, етичної, емоційно-вольової, інтелектуальної активності студентів як майбутніх педагогів, що визначає їх особистий внесок у практичну екологічно зорієнтовану діяльність.

На особистісному рівні екологічної компетентності виділяють два компоненти: мотиваційний та етичний [69, с. 43].

Мотиваційний компонент особистісного рівня відображає усвідомлену готовність здійснювати еколого-професійну діяльність на основі принципів компетентісного підходу в контексті ідей стійкого розвитку, що включає цивільну відповідальність за стан навколишнього середовища, а також

глибоку переконаність у необхідності екологічної освіти молодших школярів [69, с. 43].

В. Чайка вважає, що ключовими аспектами у формуванні у студентів мотиваційного компоненту екологічної компетентності повинні стати:

- здійснення аналізу результатів власної діяльності та самоспостережень за емоціями, почуттями, станом і характером перебігу пізнавальних процесів, які супроводжують цю діяльність;

- визначення характеру впливу рівня розвитку власних пізнавальних процесів на ефективність використання професійних і соціально-виробничих завдань різного рівня складності;

- організація і контроль власної поведінки з метою забезпечення гармонійних стосунків з учасниками спільної діяльності тощо [81, с. 29].

Етичний компонент передбачає реалізацію функції розуміння, відповідно до якої забезпечується екологічна безпека, формування гармонійної, критично мислячої особистості педагога, який здатен до цивілізованого ставлення до природи у всіх сферах життя [12, с. 34].

Процес формування особистісного рівня екологічної компетентності на етапі розуміння і осмислення єдності людини і навколишнього середовища, передбачає застосування прийомів, методів і форм роботи, які здатні актуалізувати ціннісні орієнтації, усвідомити можливості вирішення екологічних проблем і криз, усвідомити важливість їхнього розв'язання, викликати емпатію щодо природи молодого покоління. Такий стан можна створити шляхом емоційно виразної розповіді, вірша, перегляду фільмів про природу, відвідування парку, заповідних територій. Крім того, можна запропонувати майбутнім фахівцям самим скласти казки, легенди, вірші про природу [12, с. 35].

Крім того, одним з важливих компонентів екологічної освіти є формування життєвого рівня екологічної компетентності, що забезпечують застосування особистого життєвого досвіду, позицій, ідеалів, переконань

особистості під час засвоєння змісту екологічної освіти. Сюди відносять діяльнісний та соціальний компоненти [83, с. 57].

Діяльнісний компонент предметного рівня екологічної компетентності визначає сформованість професійних умінь, що дають змогу успішно здійснювати екологічне виховання молодших школярів, а також сформованість способів природоохоронної поведінки. Дослідницька діяльність передбачає не пасивне спостереження, а різну активну природоохоронну роботу студентів [83, с. 57].

Соціальний компонент визначає здатність особи самостійно приймати рішення, що стосуються охорони навколишнього середовища, її вміння брати на себе відповідальність за наслідки своєї діяльності, уміння приймати вибір між соціальними потребами і екологічною доцільністю. Це сприяє стимулюванню педагога до реалізації особистісного потенціалу у професійній екологічній діяльності, самоосвітній діяльності у сфері фахового вдосконалення. Соціальний компонент включає знання і розуміння екологічних норм, розуміння важливості їх виконання, формування почуття відповідальності впливу власної діяльності на природу, підготовки екологічних заходів та участі у їх проведенні [83, с. 58].

Отже, кожний окремий компонент екологічної компетентності має свою специфіку формування, пов'язаний з іншими компонентами і відповідно залежить від них, тим самим впливаючи на продуктивність кожного. Жодна компетентність, у тому числі й екологічна, не формується як окрема автономна одиниця.

### **2.3. Шляхи формування екологічної компетентності студентів**

Для входження України в міжнародний освітній простір і сприяння її конкурентноспроможності серед інших країн, необхідним є внесення змін щодо підготовки майбутнього педагогічного фахівця як випускника закладу вищої освіти. Наукова практика свідчить про те, що ринок праці вимагає від навчальних закладів і всієї системи освіти в Україні підготовки висококваліфікованого фахівця, який має чітку життєву позицію, здатен не лише застосовувати отримані знання на практиці, а й модифікувати їх залежно від життєвих ситуацій. Екологічна компетентність залишається складовою життєвої компетентності, набуваючи соціальних ознак: по-перше, вона пов'язана з можливостями задоволення матеріальних, духовних потреб людини; по-друге, із зростанням відповідальності за екологічні наслідки дій і вчинків перед іншими людьми, наступними поколіннями [25, с. 102].

Під час фахової підготовки майбутніх учителів Нової української школи для ефективного впровадження компетентнісного підходу в освітньому процесі, необхідним є не лише розуміння сутності, структури, педагогічних умов, а й шляхів формування екологічної компетентності студентів, як майбутніх учителів початкової школи [32, с. 56].

Процес формування екологічної компетентності є складним та багатограним і здійснюється за рахунок включення екологічного компоненту у зміст навчальних курсів, забезпечення їх екологізації шляхом організації аудиторної та позааудиторної роботи природоохоронного спрямування, застосування інноваційних, інтерактивних методик і технологій, нетрадиційних методів, прийомів і форм освітнього процесу у закладі вищої освіти [21, с. 18].

Функціонально-структурна модель підготовки майбутнього вчителя початкових класів до формування екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку, запропонована І. Танською, охоплює такі функціональні компоненти:

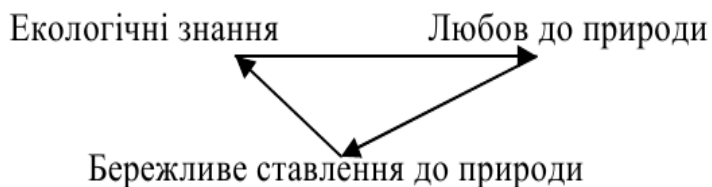
- діагностико-корегуючий (основний компонент професійно-педагогічної діяльності, що включає дослідження об'єкта, процесу та результатів власної праці, а також актуальних проблем розвитку і виховання учнів);
- розвивально-проективний (охоплює проектування цілей і програм екологічної тематики, індивідуального розвитку особистості учнів, моделювання цілей, засобів удосконалення особистої екологічної компетентності і педагогічної майстерності);
- стимулюючо-спонукальний (передбачає створення атмосфери психологічної підтримки, встановлення педагогічно доцільних стосунків з учнями, творчого пошуку);
- комунікативно-виховний (включає знання основ культури спілкування, оволодіння мовленнєвою культурою й уміння реалізувати цю функцію у майбутній професійній діяльності);
- організаторський (полягає в оволодінні вмінням залучати учнів до екологічної, природоохоронної діяльності);
- контрольо-оцінний (включає контроль, самоконтроль, оцінку та самооцінку здійсненої екологічної діяльності) [67, с. 57].

Реалізація зазначених вище функцій відбувається під час професійної педагогічної діяльності майбутніх учителів і залежить від рівня сформованості таких структурних компонентів, як: мотиваційний (орієнтація на роль і місце екологічної освіти у змісті діяльності початкової школи); змістовий (засвоєння відповідного рівня психологічних, педагогічних, екологічних, методичних знань); діяльнісний (набуття студентом мотиваційних, пізнавальних, конструктивних, оцінних, організаційних умінь, необхідних для успішного формування екологічної компетентності учня початкової школи); емоційно-ціннісний (формування цінностей: соціальних, моральних, екологічних, педагогічних); творчо-пошуковий (творчий саморозвиток і самовдосконалення особистості майбутнього вчителя) [67, с. 58].

Особистісно-зорієнтований освітній процес закладу вищої освіти включає наступні блоки: теоретичний (психолого-педагогічна підготовка, спеціально-екологічна підготовка), практичний (практичні заняття) і науково-методичний (робота гуртків, клубів, зустрічі з учителями-новаторами, проведення тренінгів, екологічна пошукова робота та інше) [67, с. 58].

Теоретична частина має бути спрямована на систематизацію і збагачення екологічних знань студентів. Практична частина – на формування навчально-професійних умінь, навичок з використання здобутих знань у практичній діяльності під час навчальної і виховної роботи з учнями молодших класів. У зв'язку з цим доцільним має стати вживання поняття «еколого-педагогічна культура» особистості. Найбільш ефективною формою екологізації змісту вищої освіти має стати насичення навчальних дисциплін гуманітарно-природничого циклу екологічним освітнім матеріалом протягом усього періоду навчання [33, с. 96].

Для ефективного формування усіх рівнів екологічної компетентності необхідним є забезпечення студентів науковими знаннями щодо об'єктів, явищ, процесів у природі, що забезпечить ґрунтовне розуміння і усвідомлення ними необхідності збереження і цивілізованого ставлення до природи. Оскільки любити і захищати можна лише те, що добре знаєш і розумієш (рис. 2.3).



**Рис. 2.3. Етапи реалізації завдань екологічної освіти**

Відповідно, одним із шляхів формування екологічної компетентності студентів є наповнення навчальних дисциплін екологічним змістом, що забезпечує інтеграцію і неперервність екологічної освіти [78, с. 56].

Наукові дослідження засвідчують, що не лише дисципліни природничого циклу («Екологія», «Основи природознавства»), а й педагогічні дисципліни («Історія педагогіки», «Порівняльна педагогіка», «Теорія виховання», «Методика виховної роботи») мають величезний еколого-виховний потенціал при підготовці майбутніх учителів початкової школи [69, с. 40].

Як зазначає В. Коваль, екологічна компетентність майбутніх педагогів як складова професійної компетентності формується у процесі вивчення загальнопедагогічних та методичних дисциплін. Основний процес відбувається у таких навчальних дисциплінах природничо-математичного циклу, як: «Основи природознавства», «Польова практика», «Методика викладання освітньої галузі «Я у світі» та «Екологія» [32, с. 54].

Певні методичні аспекти розглядаються під час викладання таких дисциплін:

– «Філософія» (вивчення тем: «Німецька класична філософія. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха», «Філософія Нового часу. Новітньоєвропейське розуміння природи, людини, тіла і душі: Р. Декарт, Б. Спіноза, французький матеріалізм», «Філософська думка в культурі Київської Русі. Світоглядні архетипи», «Глобалізація та цивілізаційні проблеми сучасності»).

– «Історія педагогіки» (вивчення тем: «Виховання у первісному суспільстві», «Відродження національної системи виховання, школи і педагогіки в період становлення незалежної України у кінці ХХ-початку ХХІ ст.», «Розвиток української педагогічної науки у ХХ ст.», «Педагогічна діяльність і теоретична спадщина В. Сухомлинського»).

– «Основи педагогіки» (вивчення тем: ««Виховання як основа для розвитку та формування особистості. Напрями виховання», «Проблеми розвитку особистості та їх значення для виховання») [31, с. 107].

Певні аспекти екологічних знань містять такі дисципліни, як «Дидактика», «Теорія та методика виховання». Враховуючи, що екологічні знання формуються на міжпредметній основі, то у закладах вищої освіти повинна відбуватися екологізація усіх навчальних дисциплін.

Одним зі шляхів формування екологічної компетентності студентів, що сприяє реалізації міждисциплінарної інтеграції знань для вивчення наскрізних тем, є проведення лекцій в нетрадиційній формі, у тому числі й бінарних [3, с. 9].

У бінарній лекції навчальний матеріал має проблемний характер і пред'являється студентам під час діалогічного спілкування двох викладачів між собою. Відповідно, створюються реальні професійні ситуації обговорення проблемного питання з різних позицій між двома спеціалістами, наприклад, теоретиком і практиком, прибічником або противником певного наукового рішення [4, с. 35].

Така лекція доцільна, коли, наприклад, існують різні підходи до вирішення проблемних завдань і кожен з викладачів захищає свою позицію, або для реалізації міжпредметних зв'язків, коли одне проблемне завдання стає інтегрованим для викладачів різних кафедр. Ця методика активно застосовується в лекційній практиці, оскільки забезпечує демократизацію спілкування викладачів і студентів, передбачає їх рівність як співбесідників, котрі колективно обговорюють певну проблему чи вирішують проблемне завдання [42, с. 135].

Використання бінарних лекцій у процесі формування екологічної компетентності студентів сприяє активізації їх екологічних знань, умінь, досвіду під час розв'язання проблемних ситуацій, у тому числі й екологічних [61, с. 643].

Для соціалізації особистості майбутніх педагогів і формування їх методичної компетентності необхідно проводити соціальні акції: міжнародна акція «Година Землі»; всеукраїнська акція «Разом за чисте місто»; загальноміські акції «Відкрий своє серце безпритульній тварині», «Тварини



рівноправні мешканці Планети», «Дотягнись до гілочки». Майбутні педагоги щорічно під керівництвом своїх керівників мають змогу організувати Тиждень екологічної освіти «Живи у гармонії з природою» науково-просвітницький семінар «Екологічні знання як основа життєвих компетентностей», науково-методичний семінар «Екологічна освіта для сталого розвитку». Наукові дослідження, лабораторії можуть використовуватися і для поліпшення якості життя мешканців міста. Молоді науковці мають змогу розробляти соціально-екологічні проекти, та технології організації природно-релаксаційної стежини. Також молоді науковці можуть проводити апробацію своїх педагогічних досліджень на конференціях різних рівнів: регіональних, всеукраїнських, міжнародних [45, с. 265].

Окрім традиційних форм, засобів і методів формування екологічної компетентності в умовах реформування освіти в Україні, необхідним є використання навчальних технологій, що сприяють активізації і мотивації роботи студентів, а також опанування цими технологіями для роботи з учнями [54, с. 16].

У системі сучасної освіти в Україні спостерігається посилення уваги до проектної технології, але метод проектів є не новою діяльністю в освітньому процесі. У педагогічній літературі проект визначається як спільна взаємопов'язана діяльність студентів і викладачів, що відповідає єдиній темі, меті, завданням, має узгоджений характер і спрямована на досягнення кінцевого результату, а саме – реалізації проекту [6, с. 175].

Практика роботи у закладі вищої освіти показує, що використання проектної діяльності у навчальному процесі забезпечує формування таких ключових компетентностей, як: дослідницька, комунікативна, інформаційна та інших. Крім того, використання цього виду діяльності сприяє більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу, формуванню екологічної свідомості та екологічному вихованню студентів, а створення самостійних екологічних проектів забезпечує засвоєння навчального матеріалу на особистому рівні завдяки осмисленню самостійно добутої інформації. Також

під час проектної діяльності відбувається розвиток пізнавальної активності студентів, формування дослідницьких (планування проектної діяльності, збір, обробка, аналіз, узагальнення, проведення експериментів) і конструктивних умінь, навичок інтеграції екологічних знань, отриманих з різних джерел [32, с. 56].

Екологічна компетентність формується також засобами екологічних тренінгів, які є інноваційною формою соціально-педагогічної роботи.

М. Скиба трактує навчальний тренінг як спланований процес трансформації знань, поведінкових навичок шляхом накопичення досвіду з метою досягнення ефективного виконання певного виду діяльності. Під час тренінгу необхідно створити неформальне, невимушене спілкування його учасників, яке сприяє розвитку міжособистісних взаємин, формуванню декількох варіантів розв'язання проблеми [63, с.124].

У процесі проведення тренінгу застосовують інтерактивні методи і форми навчання – групові дискусії, гру, міні-лекцію, моделювання ситуації, мозковий штурм, дискусію, презентації, аналіз ситуаційних вправ. Вони сприяють зацікавленості процесом навчання, формують уміння висловлювати власну позицію та відстоювати її. Особливостями тренінгу як технології освітнього процесу у закладі вищої освіти є те, що тренінг не схожий на звичайне аудиторне заняття, під час тренінгу студенти не сидять за столами, а спілкуються і взаємодіють із тренером і між собою [63, с.125].

Екологічний тренінг як нетрадиційна форма роботи зі студентами щодо формування екологічної компетентності, сприяє відпрацюванню вмінь і навичок безпосередньо на практиці, застосуванню їх життєвого досвіду. Використання екологічних тренінгів забезпечує закріплення інформації щодо екологічних проблем та шляхів їх вирішення, порівняння різного ставлення людей до цих проблем, усвідомлення нерозривної єдності та взаємозалежності екологічних проблем міста та села, розуміння трансграничного забруднення Землі, розвиток глобального екологічного мислення [41, с. 167].

Викладачем можуть бути запропоновані обговорення різних екологічних проблем, дискусії, дидактичні ігри та інші проблемні, пошукові та творчі завдання. Прикладом тренінгового заняття може бути складання студентами казок – казкотерапія. Студентам пропонується на основі власного життєвого досвіду скласти екологічну казку, яка відображає певні проблеми стану навколишнього середовища чи ілюструє їх вирішення. Що сприяє не лише розвитку фантазії, мислення, але й їх екологічному вихованню, формуванню турботи про навколишнє середовище. Крім того, студентам можуть бути запропоновані такі тренінги: «Планета моєї мрії», «Екологічні проблеми сьогодення та шляхи їх розв'язання», «Земля лише одна», «Живи органічно» [31, с. 110].

Велике значення для формування екологічної компетентності приділяється самостійній роботі студентів. Тобто, на практичних, семінарських заняттях студенти працюють з підручниками, програмами, додатковими джерелами [64, с. 35].

Таким чином, при формуванні екологічної компетентності в поєднанні з традиційними формами роботи ми використовуємо інтерактивні: лекції проблемного характеру, лекції-вікторини, лекції-конференції, які сприяють формуванню критичності мислення, розвитку власної позиції щодо поставленої проблеми; а також ділові ігри, тренінги, конкурси, диспути, дискусії, аналіз конкретних ситуацій, відеосюжети, зміст яких відображає специфіку формування екологічної компетентності [69, с. 42].

Під час проходження навчально-педагогічної практики студенти оволодівають свідомою фаховою діяльністю, отримують практичні уміння і навички щодо організації навчально-дослідної роботи учнів початкової школи у куточку живої природи, на шкільній дослідній ділянці [65, с. 19].

Отже, підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації екологічної діяльності молодших школярів передбачає активне використання різноманітних шляхів формування екологічної компетентності у навчанні самих студентів.

## Висновки до розділу 2

На цьому етапі нами були проаналізовано особливості формування екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. А саме: педагогічні умови формування екологічної компетентності студентів, структура та компоненти її предметного рівня, шляхи підготовки майбутніх фахівців до формування екологічної компетентності молодших школярів.

На основі аналізу психолого-педагогічної та наукової літератури нами було визначено, що педагогічні умови, як сукупність дидактичних факторів впливають на успішність формування екологічної компетентності майбутнього вчителя закладами вищої освіти.

Серед важливих педагогічних умов щодо формування екологічної компетентності ми виокремили врахування принципів цілісного педагогічного процесу (загально дидактичних, специфічних, принципів екологічної освіти), зовнішніх і внутрішніх чинників впливу, забезпечення інтеграції знань з педагогічних і природничих дисциплін, розроблення спеціальних технологій і методик формування означеної компетентності. Важливим є стимулювання у студентів потреби в оволодінні методиками розвитку екологічної компетентності школярів, використання моделювання фрагментів професійно-педагогічної діяльності на заняттях з фахових дисциплін, мотивація студентів до розв'язання завдань екологічного змісту під час проходження різних видів практик. Крім того, важливим є забезпечення відповідних організаційно-педагогічних умов: наявність технології формування екологічної компетентності, механізму її діагностики, методичного супроводу.

Проаналізувавши наукові підходи до визначення структури екологічної компетентності було з'ясовано, означене поняття є структурою, що складається з когнітивного, діяльнісного, мотиваційно-ціннісного і творчого компонентів. У структурі екологічної компетентності виокремлюють предметний, професійно-орієнтований, життєвий і особистісно-ціннісний рівні. Що ж до предметного рівня екологічної компетентності, то виділяють

такі компоненти як технологічний, управлінський, комунікативний та особистісний, що включає мотиваційний і етичний компоненти. А також діяльнісний і соціальний компоненти, що забезпечують застосування життєвого досвіду, позицій, ідеалів студентів. Відповідно, кожен компонент структури предметного рівня екологічної компетентності має свою специфіку формування, що включає застосування відповідних форм, методів і засобів.

Детальний аналіз процесу формування екологічної компетентності студентів як майбутніх учителів початкової школи показав, що необхідним є не лише вивчення структури екологічної компетентності, забезпечення відповідних педагогічних умов, а й визначення шляхів її формування. Особистісно-зорієнтований освітній процес у закладах вищої освіти включає наступні блоки: теоретичний (психолого-педагогічна підготовка, спеціально-екологічна підготовка), практичний (практичні заняття) і науково-методичний (екологічна наукова робота).

Відповідно, найефективнішим шляхом формування екологічної компетентності студентів є використання оптимального поєднання традиційних (лекції, заходи, екологічні клуби, конференції, зустрічі з учителями-новаторами) та інноваційних форм розвитку екологічної компетентності, до яких ми віднесли використання проектів, тренінгів, реалізацію міждисциплінарного зв'язку між навчальними дисциплінами.

### **РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ НУШ**

#### **3.1. Методичний інструментарій емпіричного дослідження особливостей стану екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи**

Базою нашого дослідження став факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв Національного університету «Чернігівський колегіум». Вибірка складала: 61 респондентів. До неї ввійшли студенти 2 та 4 курсу спеціальності «Початкова освіта» (денна форма навчання). 4 курс – 41 група (9 респондентів) та 42 група (13 респондентів) – кількість респондентів 4 курсу складає – 22 респонденти. 2 курс – 21 група (21 респондент) та 22 група (18 респондентів) – кількість респондентів 2 курсу складає – 39 респондентів. Дослідження проводилось з жовтня 2018 до жовтня 2019 року.

Експериментальне дослідження було поділене на два етапи: констатувальний, формувальний, а також було зроблено підсумковий зріз рівня екологічної компетентності студентів.

Констатувальний етап дослідження передбачав аналіз рівня сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів.

Відзначимо, що у контексті дослідження змісту, форм і методів формування екологічної компетентності майбутніх фахівців актуальною є проблема визначення критеріїв, рівнів та показників цього складного інтегративного утворення [5, с. 46].

Критерій визначають як засіб для судження, ознака, на підставі якої здійснюється оцінка будь-чого. При цьому необхідно визначити норми за попередньо встановленими значеннями, що дають змогу робити певні висновки. Самі критерії мають відповідати ознакам: об'єктивності, адекватності, валідності, комплексності та інтегративності. То ж критерії

повинні оцінювати реальне становище об'єкта або процесу, тому до них відносять кількісні, якісні та результативні виміри.

Таким чином, рівень екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи визначаємо за трьома критеріями: когнітивним, ціннісним та діяльнісно-практичним [62, с. 207].

*Таблиця 1.2.*

### **Критерії оцінювання рівня екологічної компетентності студентів**

<b>Критерії</b>	<b>Показники</b>
Когнітивний критерій	<ul style="list-style-type: none"> <li>– знання принципів організації, функціонування екосистем, що визначають стан навколишнього середовища, виробництва та здоров'я людини;</li> <li>– знання про екологію рідного краю, країни, світу;</li> <li>– уміння правильно аналізувати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки екологічних проблем;</li> <li>– уміння прогнозувати наслідки впливу своєї діяльності, оцінювати екологічні відносини.</li> </ul>
Ціннісний критерій	<ul style="list-style-type: none"> <li>– почуття співпереживання та співчуття природі;</li> <li>– незалежність в екологічних судженнях;</li> <li>– переконаність у необхідності щоденно дотримуватися міри, норм і правил природокористування, бережливого ставлення до природного середовища у повсякденному житті та професійній діяльності;</li> <li>– стійкий інтерес до проблем взаємодії суспільства з природою, розуміння необхідності розв'язання протиріч;</li> <li>– необхідність у пізнанні екологічних відносин, інтерес до них у процесі навчання.</li> </ul>
Діяльнісно-практичний критерій	<ul style="list-style-type: none"> <li>– уміння протистояти проявленню екологічного вандалізму у професійній праці, у побуті, соціальній діяльності;</li> <li>– звичка дотримуватися екологічних норм поведінки та проявлення екологічної ініціативи [38, с. 43].</li> </ul>

Кожен критерій включає в себе групу показників, що якісно й кількісно характеризують його. Показник не може включити в себе все, оскільки існує достатньо багато властивостей для повноти характеристики того чи іншого явища. Він відображає тільки окремі властивості й ознаки досліджуваного об'єкта і служить засобом накопичення кількісних і якісних даних для критеріального узагальнення [5, с. 47].

На підставі визначених критеріїв та показників необхідно визначити рівні сформованості професійної компетентності майбутніх вчителів. Наприклад: низький – передбачає сформованість необхідної операційної компетентності; достатній – сформованість операційних і ключових компетентностей (крім базової); високий – сформованість операційних, ключових і базових компетентностей [57].

Для надання повної характеристики рівнів підготовки наведемо таблицю, яка висвітлює кожен визначений нами критерій (Див. табл.1.3.).

*Таблиця 1.3.*

### **Оцінювання рівня сформованості екологічної компетентності студентів**

Критерії	Характеристика рівнів		
	Високий	Достатній	Низький
Ціннісний критерій	– сформовані ціннісні екологічні орієнтації, моральні переконання; – високий рівень працездатності, а також прагнення до самоосвіти.	– уявлення про рівень власної відповідальності складається лише при вирішенні ситуацій; – непостійне прагнення до самовдосконалення, самоосвіти та достатній рівень працездатності.	– низький рівень сформованості ціннісних орієнтацій; – низький рівень працездатності та епізодичне прагнення до самовдосконалення.
Когнітивний критерій	– високий рівень професійних а також еколого-культурних знань; – наявність певних методичних знань, необхідних для організації екологічної роботи з учнями.	– середній рівень професійних а також еколого-культурних знань; – частковість методичних знань щодо організації екологічної роботи з учнями.	– наявні поверхневі екологічні знання; – відсутність знань методики щодо організації екологічної роботи з учнями.
Операційно-діяльнісний критерій	– є сформованою програма дій на майбутнє, життєвий план; – сформованість імперативів щодо екологічно доцільної поведінки; – наявний досвід організації роботи з формування екологічної компетентності учнів.	– наявне вміння вирішувати екологічні завдання шляхом власного вибору методів; – є наявними сформовані навички, вміння обирати доцільні шляхи подолання природної кризи; – фактично відсутній досвід роботи з учнями; – труднощі з відбором методів.	– діяльність характеризується частковим плануванням екологічно спрямованих рішень; – розбіжності у намірах і діях; – відсутність досвіду екологічної роботи з учнями; – недостатні вміння користування методами організації роботи.



Нами було проведено дослідження рівня сформованості екологічної компетентності у студентів 2 та 4 курсу за авторською анкетною (Див. Додаток А, Додаток Б, Додаток В).

Анкета для студентів 4 курсу включає 12 питань, а анкета для студентів 2 курсу включає 9 питань, які стосуються питання рівня екологічної обізнаності та компетентності студентів. Респондентам роздали анкети та запропонували дати відповіді на питання анкети.

Формувальний експеримент планувався зі студентами 2 курсу, так як у них ще не викладався курс «Екологія», і вони ще не проходили навчально-виробничу практику в школі. У студентів 4 курсу вже вчитали курс «Екологія» і вони мали змогу пройти практику в школі. Тому експериментальною групою були студенти 2 курсу. Формувальний експеримент полягав у проведенні лекції та практичного заняття зі студентами 2 курсу. Під час підсумкового зрізу відбулося порівняння результатів студентів 2 курсу до та після формувального експерименту.

Постійний моніторинг стану екологічної компетентності студентів як майбутніх учителів початкової школи сприяє підвищенню якості екологічної освіти, внесення нових додаткових пропозицій щодо змін і наповненості її змісту.

### 3.2. Інтерпретація та аналіз результатів дослідження

Формування екологічної компетентності майбутнього вчителя початкової школи відбувається в процесі навчання. Проте фрагментарні екологічні знання студенти мали змогу отримати під час опрацювання дисциплін «Дидактика» та «Теорія виховання». На другому курсі викладається навчальна дисципліна «Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природознавство)». Розглянемо результати *констатувального* етапу експериментального дослідження студентів 2 курсу на початку вивчення цієї дисципліни.

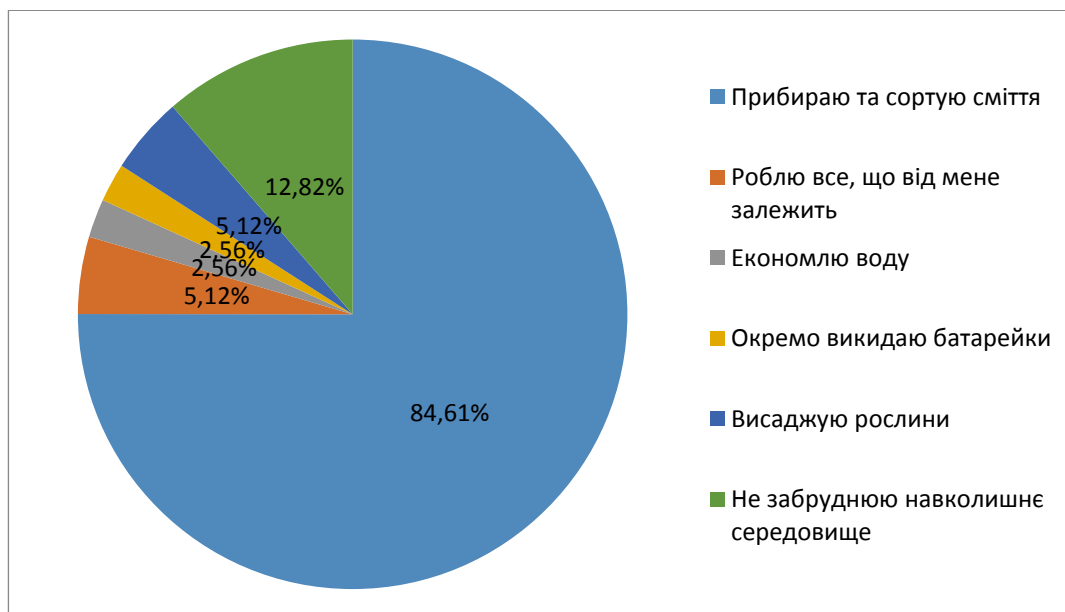
Так, на перше питання анкети щодо сутності екологічного виховання студенти відповіли: виховання любові до природи та прищеплення виховних якостей – 35,89% опитаних; навчально-виховний процес захисту та збереження природи – 56,41%; виховна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури – 7,69%.

Аналіз анкет на запитання «Чи є важливим екологічне виховання школярів, якщо так, то чому?» показав, що 94,87% опитаних відповіли що екологічне виховання є дуже важливим, адже діти мають знати правила збереження та цілісності природи – 51,27 %; тому, що дітям у цьому світі ще жити – 10,25%; екологічні звички закладаються змалку – 25,64%; це виховує любов до природи – 12,82%.

Також студенти вказали на відомі їм глобальні екологічні проблеми, зокрема: винищення лісів, зникнення рослин та вимирання тварин – 25,64%; аварія на ЧАЕС та витік радіації – 12,82%; забруднення довкілля сміттям, вихлопними газами, забруднення води – 79,48%; виникнення кислотних дощів – 2,56%; глобальне потепління – 25,64%; танення льодовиків – 2,56%; посухи – 2,56%; розлив нафти – 2,56%; шкоду від видобутку бурштину – 2,56%.

Таким чином, можемо відмітити, що студенти обізнані з основними екологічними проблемами довкілля.

На питання анкети «Що Ви робите для того, щоб покращити стан довкілля?» відповіді респондентів розподілилися наступним чином (Див. діаграму 3.3).



Діаграма 3.3. Відповіді на питання анкети «Що Ви робите для того, щоб покращити стан довкілля?»

Цікавими є відповіді на питання анкети, що таке екологічна компетентність, зокрема, 30,76 % опитаних не дали відповіді на це питання, тобто можемо вважати, що студенти 2 курсу не знають, що таке екологічна компетентність. В той же час 2,56 % вказали, що це моніторинг довкілля; 2,56% вказали, що це розвиток екологічної галузі; 12,82% – усвідомлення важливості охорони навколишнього середовища; 5,12% – що це екологічно розвинена людина; 25,64% вказали, що це вміння застосовувати набуті екологічні знання та вміння на практиці та 17,94% вважають, що екологічна компетентність – це обізнаність у питаннях екологічного характеру.

Тобто, студенти, даючи відповідь на дане питання анкети, звертали увагу лише на окремі компоненти екологічної компетентності: що це екологічні знання (знаннєвий компонент) – 30,4%, екологічні вміння та навички (діяльнісний компонент) – 13,1%, знання і вміння їх застосовувати для розв’язання екологічних проблем (знаннєвий і діяльнісний компонент) –

17,4%, цінності (ціннісний компонент) – 30,4%. На те, що екологічна компетентність – це система, що включає всі вищезгадані компоненти, вказали лише – 8,7%. З чого ми можемо припустити, що вони займаються екологічною самоосвітою.

Далі ми дослідили думку респондентів з приводу методів формування екологічної компетентності молодших школярів. Респонденти надали відповіді, що однією з форм виявлення екологічної компетентності є суботники – 10,25%; екологічні акції та проекти – 15,38%; виховні заходи, бесіди, розповіді, покази – 51,28%; озеленення території та догляд за рослинами – 15,38%; наочність (книги, журнали, стенди, плакати) – 17,94%; екскурсії – 33,33%; збір макулатури – 2,56% та не надали жодної відповіді – 17,94%.

Таким чином, можна зробити висновок, що студенти 2 курсу мають тільки загальні уявлення, про екологічну компетентність, розуміють певну частину основних понять та термінів з теми, не володіють достатнім рівнем засвоєння матеріалу.

У процесі дослідження ми виявили, що 89,74% опитаних приймали участь в різних екологічних заходах у шкільні роки, зокрема у прибиранні території та суботниках приймали участь 87,17% опитаних; озелененням місцевості займалися 25,64% опитаних; у зборі батарейок брали участь – 5,12%.

Цікавим стало питання про джерела інформації щодо стану довкілля, екологічних проблем, зокрема, 74,35% респондентів дізнаються інформацію по телебаченню; по радіо – 5,12% опитаних; соціальні мережі та інтернет – 66,66%; книги та газети – 10,25%; з власного досвіду – 5,12%. Таким чином, можемо відмітити, що на сьогодні телебачення та інтернет-ресурси є дієвим засобом поширення інформаційних потоків.

На останнє питання анкети про те, які засоби екологічної просвіти найбільш ефективні респонденти відповіли: бігборди – 46,15%; лекції – 15,38%; все перераховане – 5,12%; ролики – 64,10%; екологічні акції – 5,12%;

сайти – 41,02%; власний приклад – 10,25%; та особливим видом екологічної просвіти назвали фото «до та після» – 5,12%. Таким чином, ми бачимо, що основними засобами екологічної просвіти студенти вважають бігборди, ролики, сайти.

Підводячи підсумки констатувального етапу експерименту вважаємо, що у студентів 2 курсу показник когнітивного компонента екологічної компетентності є низьким, студенти ще не знають основних понять, категорій дисципліни, не володіють у повному обсязі щодо основних форм і методів формування екологічної компетентності майбутніх вихованців, але активно беруть участь у заходах природоохоронного спрямування та мають в основному достатній та високий рівень екологічної культури та свідомості.

Оскільки знаннєвий компонент екологічної компетентності студентів мав низький рівень, для його підвищення нами був продуманий формувальний етап нашого дослідження, який передбачав проведення лекції та практичного заняття зі студентами 2 курсу.

Крім того у процесі експериментального дослідження дослідник І. Погасій брала участь у першому інноваційному форумі «Нова українська школа: перспективи та виклики», семінарі-тренінгу «Дій за озон!», у науково-практичному семінарі «Світогляд людини у світлі освітніх змін: інтеграція природничих наук» і набула знань, вмінь у сфері формування екологічної компетентності та отримала сертифікати (Див. Додаток Е, Додаток Ж і Додаток К).

Розроблені заняття (лекційне та практичне) були спрямовані на підготовку майбутніх педагогів до формування екологічної компетентності молодших школярів. Цей етап здійснювався послідовно: аналіз програмного матеріалу, вибір теми лекції та практичного, обрання методики їх проведення, безпосереднє проведення занять. Тематикою занять нами було обрано: «Формування екологічної компетентності молодших школярів». Спочатку зі студентами було проведено лекційне заняття (Див. Додаток Г). Його метою стало ознайомлення майбутніх педагогів з сутністю поняття

екологічної компетентності, її структурою, формами, методами, засобами її формування в учнів початкової школи.

Лекційне заняття було проведене у традиційній формі, за такою схемою:

1. Привітання викладача зі студентами.
2. Налагодження зв'язку із пройденим навчальним матеріалом і новою інформацією.
3. Повідомлення теми лекції.
4. Визначення основних питань лекції, повідомлення рекомендованої літератури.
5. Виокремлення зв'язку з майбутньою професійною діяльністю.
6. Виклад питань лекції, їх обговорення.
7. Повідомлення про досягнення запланованої теми, завдань лекції, оцінка спільної взаємодії зі студентами.

*Таблиця 1.4.*

#### **Хід роботи практичного заняття**

№	Вид роботи	Тривалість	Оснащення	Спосіб роботи
1.	Вступне слово. Повідомлення теми, мети тренінгу	5 хв.		у колі
2.	Вправа «Знайомство»	3 хв		у колі
3.	Вправа «Очікування»	5 хв	Стікери (1 на кожного)	у колі
4.	Складання правил роботи у групах	5 хв	Плакат «Правила роботи в групі», маркер	у колі
5.	Вправа «Екологічне лото»	10 хв	Аркуші А4 з твердженнями	у колі
6.	Вправа «Зіпсований телефон»	7 хв		у колі, беруть участь 6 студентів
7.	Вправа «Рольова гра»	20 хв	Картки з завданнями	робота у 4 групах
8.	Вправа «Методичний пейзаж»	20 хв	Плакати, маркери	робота у 4 групах
9.	Вправа «Рефлексія»	5 хв	Стікери (1 на кожного)	у колі

Далі було проведене практичне заняття (Див. Додаток Д). Метою заняття стало закріплення отриманих на лекції знань щодо формування екологічної компетентності молодших школярів.

Практичне заняття було проведене у формі тренінгу, із застосуванням інтерактивних технологій навчання, що викликало у студентів зацікавленість, бажання взаємодіяти, а також сприяло кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Підсумковий зріз передбачав фіксацію кінцевих результатів експерименту, а також підведення підсумків та результатів експериментальної роботи. Діагностувався:

- рівень екологічної компетентності студентів 2 курсу після проведення формувального експерименту;

- рівень екологічної компетентності студентів 2 курсу після проведення формувального експерименту у порівнянні зі студентами 4 курсу.

За даними підсумкового зрізу у студентів 2 курсу отримали наступні дані. З питання як вони розуміють термін «екологічне виховання» студенти відповіли: педагогічна діяльність спрямована на розвиток екологічної культури – 17,14%; виховання любові, турботи, позитивного ставлення до природи – 60%; виховання, націлене на збереження здоров'я – 8,5%; виховання дітей за допомогою природи – 14,28%.

Екологічну компетентність респонденти розуміють як: динамічну комбінацію знань, умінь та навичок в екологічній сфері – 74,28%; розуміння важливості природи і її збереження – 8,57%; оберігання та піклування про природу – 14,28%; та не дали відповіді – 2,85% респондентів. Порівнюючи результати відповіді констатувального етапу експерименту та підсумкового зрізу, бачимо, що на 25% зменшилась кількість тих респондентів, що не дали нікого визначення поняттю «екологічна компетентність». Тобто формувальний експеримент дав уявлення про екологічну компетентність, форми та методи її формування.

На питання анкети «Які методи можна використати для формування екологічної компетентності молодших школярів?» відповіді розподілилися наступним чином: студенти назвали майже всі загальні методи навчання (частково-пошуковий, репродуктивний, пояснювально-ілюстративний, дослідницький та ін.) – 65,71%; метод Дж.Родарі – 22,85%; бесіда – 42,85%; розповідь та пояснення – 34,28%; спостереження – 20%; наочні методи навчання – 17,14%; ігри та досліди – 8,57%; власний приклад – 2,85%; екскурсію – 8,57%; казку – 8,57%.

Також в процесі дослідження 48,57% відмітили, що часто цікавляться екологічною ситуацією; іноді цікавляться – 45,71%; важко відповісти – 5,71%.

Респонденти відмітили, що отримують ситуацію про екологічний стан через ЗМІ, інтернет, літературу – 42,85% опитаних, 45,71% опитаних отримують знання зі ЗМІ, інтернету, літератури та з розповідей одногрупників; через конференції та тренінги – 11,42%.

60% опитаних відмітили, що часто користуються отриманими знаннями у повсякденному житті; іноді користуються даними знаннями – 40 % опитаних.

94,28% опитаних вважають, що гармонійний розвиток дитини залежить від спілкування не тільки з суспільством, а ще й з природою. На противагу їм 2,85% вважають, що це відбувається не завжди, та 2,85% не дали відповіді на це питання.

Найбільше сподобались респондентам та будуть використовувати такі методи навчання в роботі з дітьми: лекція та бесіда – 34,28%; природоохоронні акції – 2,85%; розповідь – 2,85%; екскурсія – 37,14%; спостереження – 22,85%; наочні методи навчання – 2,85%; творчі завдання та дидактичні ігри – 34,28%; власний приклад будуть застосовувати – 5,71% респондентів; досліди – 8,57%; перерахували всі відомі методи навчання – 17,14% опитаних; методи Дж. Родарі – 14,28%.



В оцінці рівня своєї екологічної компетентності студенти відзначили, що мають високий рівень – 8,6% досліджуваних; достатній – 88,6%; низький рівень мають 2,8% опитаних.

Таким чином, можемо відмітити, що заходи формувального експерименту дали змогу розширити межі екологічної компетентності досліджуваних, виявити рівень екологічної компетентності за власною думкою, простежити застосування методів екологічної компетентності.

У результаті констатувального експерименту зі студентами 4 курсу за авторською анкетой ми отримали наступні результати. Так на питання анкети, чи цікавляться респонденти екологічною ситуацією в місті/країні/світі 45,45% відповіли – іноді; 40,90 % відповіли – часто та важко відповісти – 13,69% опитаних.

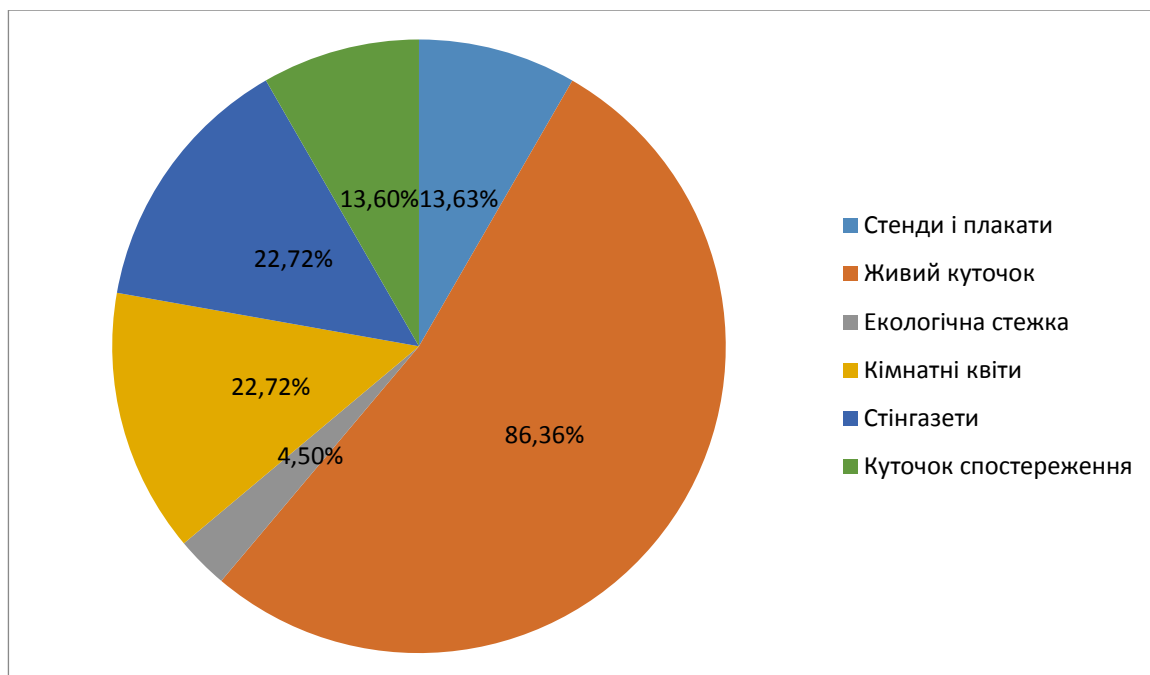
На питання анкети «Яким чином Ви отримуєте інформацію про екологічний стан», респонденти відповіли – ЗМІ, інтернет, література – 100% опитаних; 31,81% опитаних отримує інформацію з конференцій та тренінгів.

Респонденти зазначили, що часто користуються отриманими знаннями у повсякденному житті – 50%; іноді – 36,36% опитаних, скоріше ні ніж так – 9,09% та зовсім ні – 4,54%.

Студенти зауважили, що на практиці в школі з дітьми використовують екологічні знання: часто – 45,45% опитаних; періодично – 45,45% опитаних та тільки на екологічному тижні – 9,09%.

У той же час респонденти відповіли, що гармонійний розвиток дитини залежить від спілкування не тільки з суспільством, але й з природою – 95,45%, лише 4,55% опитаних з ними не погодились.

На питання анкети «Які елементи екологічно-розвиваючого середовища школи Ви побачили під час проходження виробничо-педагогічної практики», респонденти відповіли (Див. діаграму 3.1).



*Діаграма 3.1. Відповіді на питання анкети «Які елементи екологічно-розвиваючого середовища школи Ви побачили під час проходження виробничо-педагогічної практики»*

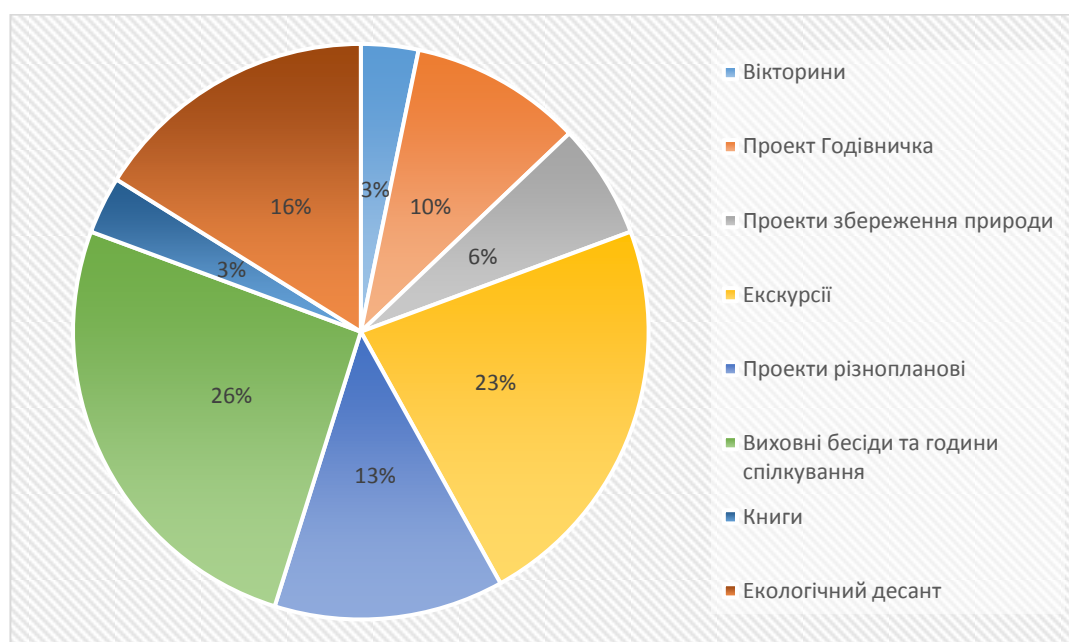
Таким чином, за даними діаграми можемо відзначити, що найбільш застосовуваними елементами еколого-розвиваючого середовища в школі є живі куточки, пришкільні ділянки, куточки спостереження та стенди і плакати.

На питання анкети, що стосуються найбільш виправданих форм отримання нової інформації щодо екологічної ситуації, респонденти відповіли: лекція – 13,63%, тренінг – 72,72%, бесіда – 54,54%, дискусія – 68,18% та конференція – 9,09%.

Також цікавим було дослідження питання з приводу застосування екологічних суботників. Майже 59,09% опитаних не вважають суботники застарілою формою формування екологічної свідомості, в той же час 22,72% вважають суботники застарілою формою. 50% опитаних приймали участь у даних заходах та допускають, що вони згуртовують колектив, формують екологічну свідомість у учнів та студентів. У той же час 36,36% опитаних не приймали участь в екологічних суботниках та десантах і вважають, що це пригнічує настрій і це заняття є нецікавим.

Що стосується питання рівня оцінки власної екологічної компетентності студентами, то більшість вважає її на достатньому рівні – 77,27% і лише 18,18% вважають її на середньому рівні.

На питання анкет «Які екологічні заходи Ви проводили під час проходження виробничо-педагогічної практики», відповіді респондентів розподілилися наступним чином (Див. діаграму 3.2.).



*Діаграма 3.2. Відповіді на питання анкети «Які екологічні заходи Ви проводили під час проходження виробничо-педагогічної практики»*

Таким чином, можемо відзначити, що найбільше студенти проводили виховних бесід та годин спілкування, екологічних десантів, екскурсій та різнопланових проектів.

Також у більшості студентів підготовка та проведення екологічних заходів викликали певні труднощі, зокрема: складно зацікавити та мотивувати учнів – 22,72%; багато часу йде на підготовку – 13,63%; не вистачало навчально-методичної літератури та практичних навичок проведення даних заходів – 27,27%; застарілі дані – 4,54%, не готували даних заходів – 4,54% опитаних, не викликало жодних труднощів у 22,72% опитаних та не відповіли на дане питання – 13,63% опитаних.

Отже, можемо зробити висновки, що більшість студентів володіють відповідними вміннями та навичками необхідними для формування та розширення екологічної компетенції, під час проходження навчальної практики широко застосовували різні заходи екологічного спрямування. Недоліком вважають погане методичне забезпечення та застарілі дані. Які не дають у повному обсязі провести цікаві заняття.

Якщо порівнювати рівень екологічної компетентності студентів 2 курсу до проведення формувального експерименту та після його проведення з даними 4 курсу, то можемо отримати такі показники (Див. табл.1.5):

*Таблиця 1.5.*

**Порівняння рівня знаннєвого компонента екологічної компетентності студентів 2 і 4 курсу**

Рівень екологічної компетентності (когнітивний компонент)	2 курс (до проведення формувального експерименту)	2 курс (після проведення формувального експерименту)	Зміни рівня	4 курс
Високий	7,7%	8,6%	+ 0,9%	62,9%
Достатній	56,4%	88,6%	+ 32,2%	25,4%
Низький	35,9%	2,8%	-33,1%	11,7%

### Висновки до розділу 3

Проведення експериментального дослідження відбувалося на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. На констатувальному етапі дослідження відбувалося визначення рівня професійної готовності майбутніх учителів до формування екологічної компетентності молодших школярів. Для виявлення стану екологічної компетентності студентів 2 і 4 курсу використовувалося анкетування.

За даними констатувального етапу було виявлено, що високий рівень знаннєвого компонента екологічної компетентності мають лише 7,7% студентів 2 курсу, достатній рівень – 56,4%, низький – 35,9%. У той час як 62,9% студентів 4 курсу мають високий рівень знаннєвого компонента екологічної компетентності, 25,4% – достатній, і лише 11,7% – низький рівень.

Отримані показники ми можемо обґрунтувати тим, що студенти 4 курсу засвоїли основні дисципліни для підготовки вчителів початкової школи рівня «бакалавр», а екологічна компетентність – інтегроване поняття. Крім того, у них була можливість закріпити отримані екологічні знання під час педагогічної практики. Низькі показники 2 курсу вказують на фрагментарність їх екологічних знань, оскільки курс «Екології» у них ще не читався і вони не мали практики в школі. Проте вони активно беруть участь у заходах екологічного характеру, що свідчить про високий рівень діяльнісного компонента екологічної компетентності.

Для проведення формувального експерименту були підготовлені та проведені лекційне та практичне заняття у експериментальній групі. Підсумковий зріз показав, що рівень екологічної компетентності студентів зріс. Після проведення формувального експерименту було отримано наступні показники знаннєвого рівня екологічної компетентності студентів 2 курсу: високий рівень знаннєвого компонента екологічної компетентності виявлено у 11,7% студентів, достатній – 88,6%, низький – 2,8%.

Провівши експеримент зі студентами 2 курсу щодо визначення рівня сформованості екологічної компетентності було виявлено, що студенти 4 курсу мають вищий рівень даної компетентності. Це пов'язано з накопиченням життєвого досвіду екологічного спрямування студента (залучення студентів до різноманітних екологічних акцій в університеті), роботою викладачів, які знайомлять з інноваційними методами та формами формування екологічної компетентності та власного педагогічного досвіду (проведення студентами уроків екологічного спрямування).

У результаті проведеної експериментальної роботи встановлено, що для підготовки майбутніх вчителів до формування екологічної компетентності необхідно:

а) забезпечити інтеграцію природничих і педагогічних дисциплін на міжпредметній основі;

б) сприяти включенню студента в різні активні форми навчальної діяльності, спрямовані на формування екологічної компетентності: підготовка проектів, участь у тренінгах, використання інтерактивних технологій навчання.

## ВИСНОВКИ

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Проаналізувавши педагогічну літературу, наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців нами було здійснено теоретичний аналіз компетентнісного підходу. Було визначено, що застосування компетентнісного підходу в освіті сприяє модернізації освітнього процесу, оновленню змісту освіти, забезпеченню його відповідності вимогам держави, суспільства, світовим освітнім стандартам, формуванню цілісної компетентної особистості, здатної самостійно приймати рішення і розв'язувати проблемні завдання у всіх сферах діяльності.

Детальний аналіз наукових підходів щодо визначення сутності поняття компетентності дозволив нам зробити висновок про те, що компетентність – це інтегрована сукупність її компонентів: знань, умінь, навичок, поглядів, ціннісних орієнтацій, переконань, що визначають способи поведінки людини у всіх сферах діяльності.

Під поняттям екологічної компетентності майбутнього вчителя початкової школи ми розуміємо комплексну, взаємопов'язану систему знань, умінь, поглядів, способів мислення і діяльності у природі, що спрямована на розуміння й усвідомлення необхідності моральної екологічної відповідальності за стан довкілля у всіх сферах майбутньої професійної діяльності.

Нами встановлено, що екологічна компетентність як професійна складова підготовки майбутніх учителів початкових класів має відповідну структуру, яку складають технологічний, управлінський, комунікативний, мотиваційний, етичний компоненти, діяльнісний і практичний компоненти. Формування кожного з компонентів екологічної компетентності у майбутніх учителів початкової школи має свою специфіку, що включає застосування відповідних форм, методів і засобів під час фахової підготовки студентів.

2. Методична підготовка майбутнього вчителя початкової школи повинна ґрунтуватися на: теоретичній і практичній готовності студента до організації і провадження освітнього процесу в початковій школі; умінні вчителя обирати оптимальні форми, методи, засоби, прийоми для забезпечення процесу навчання; взаємодії всіх його учасників і формування у них компетентностей в умовах реформування школи.

3. Нами з'ясовано, що ефективність формування екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи передбачає створення відповідних педагогічних умов, до яких ми віднесли: врахування принципів цілісного педагогічного процесу, зовнішніх і внутрішніх чинників впливу, забезпечення інтеграції знань з педагогічних і природничих дисциплін. Важливим є стимулювання у студентів потреби в оволодінні методиками розвитку екологічної компетентності школярів, використання моделювання фрагментів професійно-педагогічної діяльності на заняттях з фахових дисциплін, мотивація студентів до розв'язання завдань екологічного змісту під час проходження різних видів практик.

4. Проведене нами емпіричне дослідження дало змогу виявити стан екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи студентів 2 і 4 курсу. Для проведення подальшого дослідження нами були розроблені критерії (когнітивний, ціннісний, діяльнісно-практичний) та рівні (високий, достатній та низький) екологічної компетентності.

За результатами констатувального етапу дослідження нами було виявлено, що лише 7,7 % студентів 2 курсу мають високий рівень екологічної компетентності, достатній – 56,4%, а 35,9 % опитаних студентів мають низький рівень. У той час як 62,9% студентів 4 курсу мають високий рівень знаннєвого компонента екологічної компетентності, 25,4% – достатній, і лише 11,7% – низький рівень.

Звертаючи увагу на дану проблему нами було розроблено та проведено



лекційне та практичне заняття з даної теми. На заняттях було використано інтерактивні методи, що сприяли активізації пізнавального інтересу студентів.

Для перевірки нашого експериментального дослідження проведено контрольний зріз знань, який показав зміни рівня екологічної компетентності студентів 2 курсу: високий рівень знаннєвого компонента екологічної компетентності виявлено у 11,7% студентів, достатній – 88,6%, низький – 2,8%.

Проведене нами дослідження показує, що показники високого рівня збільшилися на 34,1%, а показник низького рівня зменшився на 33,1%. Результати нашого дослідження свідчать про зростання загального рівня екологічної компетентності студентів. Беручи до уваги ці показники ми вважаємо проведений нами формувальний етап дослідження екологічної компетентності майбутніх учителів є дієвим.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев А. Знания или компетентность? *Высшее образование в России*. 2005. № 2. С. 3-11.
2. Байбара Т. Компетентнісний підхід в початковій ланціосвіти: теоретичний аспект. *Початкова школа*. 2010. № 8. С. 46-50.
3. Байденко В. И. Компетенции в профессиональном образовании В.И. Байденко. *Высшее образование в России*. 2009. № 11. С. 8-13
4. Балаюш О. Брейн-ринг «Підвищення екологічної компетентності педагогів» Вихователь-методист дошк. закладів. : щомісячний спеціалізований журнал. 2012. № 7. С. 34-39.
5. Баюрко Н. В. Педагогічні умови формування екологічної компетентності майбутнього вчителя біології. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*: зб. наук. пр. Глухівський НПУ ім. О. Довженка, №31. 2016. С. 41-49.
6. Баюрко Н.В. Використання проектних технологій у формуванні готовності майбутніх учителів до розвитку екологічної компетентності учнів. *Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 16–17 жовтня 2015 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. 180 с.
7. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українській перспективи*. Київ: К.І.С., 2009. С. 47–52.
8. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти *Початкова школа*. 2010. №9. С. 1-4.
9. Білецька Г. А. Екологічна компетентність майбутнього фахівця-аграрника. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні та психологічні науки»* 2013. № 2. С. 24-30.
10. Боголюбов В. М. Місцеосвіти для сталого розвитку в концепціях і стратегіях переходу до сталого розвитку. Стратегії розвитку екологічної

освіти у ХХІ столітті : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (м. Миколаїв, 27–28 березня 2014 року) Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв : ФОП Швець, 2014. С. 20–26.

11. Бойчук Ю. Д. Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя: теоретико-методичні основи формування : монографія. Суми : ВТД «Університетська книга», 2010. 328 с.

12. Бойчук Ю. Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2010. 44 с.

13. Бондар В. Філософія стандартизації змісту професійної освіти вчителя початкової школи в умовах двоциклової підготовки у ВНЗ. *Початкова школа*. 2012. № 12. С. 2-4.

14. Бузенко І. Л. Методика реалізації педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. № 2. С. 84-91.

15. Бузенко І. Л. Сутність еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. №81(2). С. 106-110.

16. Веремчук А. Компетентнісний підхід у підготовці майбутнього педагога в умовах ВНЗ. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди»*. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». 2013. №28(1). С. 63-69.

17. Вознюк О., Дубасеюк О. Сучасні наукові підходи як методологічні засади компетентнісного підходу в освіті. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 11–18.

18. Волкова Н. П. Компетентність у здійсненні професійної комунікації майбутнього соціального педагога. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2014. № 2 (8). С. 31–36.
19. Гайнуллова Ф. С. Формирование экологической компетентности у будущих учителей начальных классов в условиях вуза : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00. М., 2012. 163 с.
20. Галиева Г. М. Формирование экологической компетентности учащихся в процессе изучения естественнонаучных дисциплин на основе информационных технологий : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Казань. 2011. 20 с.
21. Герасимчук О. Л. Формування екологічної компетентності майбутніх гірничих інженерів у процесі професійної підготовки : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2015. 22 с.
22. Глазачев С. Н. Экологическая культура учителя: исследования и разработки экогуманитарной парадигмы М.: *Современный писатель*. 2011. 432 с.
23. Глухова Г. Г. Аксиологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.07. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2014. 23 с.
24. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. № 8 (18). С. 224–234.
25. Джам О. А. Екологічна компетентність як показник якості екологічної освіти та екологічної безпеки у системі принципів і стратегій сталого розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Екологія»*. 2016. №14. С. 102-105.
26. Ермаков Д. С. Формирование экологической компетентности учащихся: теория и практика. М., МИОО, 2014. 332с.

27. Закон України «Про вищу освіту» : веб. сайт. URL:: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/stru> (Дата звернення: 15.03.2018)  
Закон України «Про освіту» № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України від 05.09.2017.
28. Закон України «Про освіту» : веб. сайт. URL:: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Дата звернення: 15.03.2018)
29. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» : веб. сайт. URL:: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>(Дата звернення: 15.03.2018)
30. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов. 2014. 42 с.
31. Коваль В.О. Експериментальне дослідження стану екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи в контексті НУШ / В.О. Коваль, І.О. Погасій. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки» ХДУ*, 2018. С.108 – 111.
32. Коваль В.О. Формування екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи в процесі проектної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 2.1/54.1. 2018. С. 55–58.
33. Компетентнісна освіта: від теорії до практики. [Н. М. Бібик, І. Г. Єрмаков, О. В. Овчарук та ін.] К. : Плеяди, 2015. 120 с.
34. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. *Бібліотека з освітньої політики*. Київ. : К.І.С. 2015. 112 с.
35. Костюченко Л. Компетентнісний підхід у формуванні готовності до професійної діяльності майбутніх учителів початкових. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди»*. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». 2016. № 28(1). С. 153-156.
36. Крамаренко А. М. Екологічна компетентність – невід’ємна складова підготовки майбутніх фахівців початкової освіти в умовах. *Науковий вісник*

- Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки». 2015. № 3. С. 138-143.*
37. Крамаренко А. М. Еколого-орієнтована освіта майбутніх учителів початкової школи: теоретико-практичний аспект. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія». 2015. №44. С. 287-292.*
38. Курманов А. В. Уровни и критерии экологической компетентности студентов колледжа. *Среднее проф. образование : ежемесечный теоретический и научно-методический журнал. 2016. № 12. С. 43–44.*
39. Логвінова Я. О. Екологічна компетентність особистості – передумова збереження здоров'я людини. Здоровий спосіб життя – здорова нація – здорове суспільство : зб. тез доп. I Всеукр. наук.-практ. конф. (Кіровоград, 8-9 квіт. 2010 р.) М-во освіти і науки України, Кіровоград. нац. техн. ун-т. Кіровоград: КНТУ, 2016. С. 83-84.
40. Луговий В. І., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В. Становлення системи основних понять і категорій компетентнісного підходу в умовах парадигмальних змін в освіті : монографія. *Педагогіка і психологія. 2014. № 2 (83). С. 14 - 24.*
41. Лук'янова Л.Б. Екологічна освіта у навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти. К.: Міленіум, 2016. 252 с.
42. Лутковська С. М. Формування професійно-екологічної компетентності майбутнього фахівця - завдання сучасної екологічної освіти. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. пр. ХНТУ. Херсон, 2014. № 1 (6). С. 305 - 308.*
43. Марченко Л. І. Процесуальне забезпечення формування екологічної компетентності студентів аграрного коледжу. *Проблеми освіти : науково-методичний збірник. 2015. № 62. С. 64–68.*
44. Марченко Л. І. Екологічна компетентність як показник екологічної освіти та як складова життєвої компетентності. *Проблеми освіти : науково-методич. збірник. 2016. № 64. С. 92–95.*

45. Мелаш В. Д. Методична підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної компетентності в умовах нової української школи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. №151(1). С. 262-265.
46. Мелаш В.Д. Молодиченко В.В., Гнатів О.В., Вахняк Н.В., Саєнко Ю.Ю., Варениченко А. Б. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації екологічної освіти для сталого розвитку: навч.-метод. посіб. Мелітополь, 2017. 250 с.
47. Мельниченко Р. Екологічна компетентність вчителя як передумова здійснення неперервної екологічної освіти і виховання. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти»*. 2013. №4(2). С. 271–275.
48. Мельниченко Р.К. Екологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи. *Освіта та виховання* 2017. № 21. С.115-119.
49. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. – Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
50. Немченко Н. В. Формування екологічного світогляду старшокласників ліцею медико-біологічного профілю : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2017. 20 с.
51. Нікітченко Л.О. Формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі фахової. *Сучасні проблеми біологічної науки та методики її викладання у закладах вищої освіти : збірник науковх праць*. 2017. № 21. С.219-229.
52. Олійник Н. Ю. Формування екологічної компетентності студентів гідрометеорологічного технікуму у процесі навчання інформаційних технологій : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Харків, 2015. 19 с.
53. Опалюк Т. Л. Компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Соціально-педагогічна»*. 2016. № 27. С. 166-175.

54. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*: Бібліотека з освітньої політики. Київ : К.І.С., 2015. С. 15–24.
55. Про концепцію екологічної освіти в Україні : веб. сайт. URL:: <http://consultant.parus.ua/?doc=01E1O32CC0> (Дата звернення: 15.03.2018)
56. Про Національну стратегію розвитку освіти України на період до 2021 року : веб. сайт. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (Дата звернення: 15.03.2018)
57. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Проосновні компетенції для навчання протягом усього життя» (від 18 грудня 2006 р.). : веб. сайт. URL: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994\\_975](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975) (Дата звернення: 15.03.2018)
58. Руденко Л. Д. Взаємодія школи і сім'ї як умова формування екологічної компетентності підлітків. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Київ, 2015. №8. Кн. 2. С. 25-27
59. Рудишин С. Д. Екологічна компетентність як загальна компетентність вчителів природничих дисциплін. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 3. С. 74-83.
60. Савченко О. Я. Упровадження компетентнісного підходу в початковому освіту: здобутки і нерозв'язані проблеми. *Педагогіка і психологія*. 2014. № 2 (83). С. 25-32.
61. Саєнко Ю. О. Впровадження технології критичного мислення під час вивчення навчальної дисципліни «Організація екологічного виховання в початковій школі» у майбутніх вчителів початкових класів. *Молодий вчений*. 2018. № 2(2). С. 640-645.
62. Січко І. О. Екологічна компетентність як професійна складова підготовки майбутніх учителів початкових класів. Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань, 2013. №7. С. 205 - 209.



63. Скиба М.М. Формування умінь еколого-педагогічної діяльності майбутніх учителів біології у процесі тренінгу. *Педагогічний процес: теорія і практика. Серія «Педагогіка»*. К.: ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2016. №4. С. 124–129.
64. Совгіра С. В. Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2017. 40 с.
65. Степанюк К. І. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи у процесі проектної діяльності університету : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Бердянськ, 2013. 23 с.
66. Стрижак Н. І. Методичні особливості формування екологічної компетентності у студентів лісотехнічних коледжів. URL: <http://osvita.ua/school/technol/728/> (дата звернення: 02.05.2019).
67. Танська В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної компетентності молодших школярів. *Молодь і ринок*. 2016. № 5. С. 55-59.
68. Танська В.В. Методика навчання природознавства початковій школі: Навч. посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 236 с.
69. Тарасенко Г. С. Реалізація світоглядного потенціалу педагогічних дисциплін у контексті формування екологічної компетентності майбутніх вчителів початкових класів. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2013. № 6. С. 39–45.
70. Титаренко Л. М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2015. 20 с.
71. Туниця Ю. Ю. Вчитися жити в гармонії з природою. *Освіта України*. 2016. № 85. С. 6.
72. Фенчак Л. М. Методологічний аспект взаємозв'язку екологічної культури і культури здоров'я та їх вплив на формування професійної компетентності

- майбунніх фахівців початкової освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. № 53. 2015. С. 173-178.
73. Фенчак Л. Формування екологічної культури у майбутніх вчителів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. №16. 2017. С. 45-52.
74. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник / Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко, О. О. Колонькова. Київ: «Педагогічна думка», 2014. 64 с.
75. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: колективна монографія / Н.М. Бібік, М.С. Вашуленко, В.О. Мартиненко. К.: Педагогічна думка, 2014. – 346 с.
76. Хрипунова А. Л. Формування екологічної компетентності майбутніх інженерів – фахівців цивільного захисту: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2017. 20 с.
77. Хроленко М. В. Формування екологічної свідомості майбутніх вчителів початкових класів : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2016. 20 с.
78. Хуторской А. В. Ключевые компетенции. Технология конструирования. *Народное образование*. 2014. № 5. С. 55 - 61.
79. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2013. № 2. С. 58–64.
80. Циган Н. В. Особливості формування професійної компетентності при підготовці фахівців для різних типів соціальних закладів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2017. № 13. С. 71-75.
81. Чайка В. М. Концептуальні основи визначення навчальних компетенцій майбутнього вчителя в процесі його професійного становлення. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2016. № 3. С. 28–33.

82. Чайковська Г. Б. Екологічне виховання учителя початкової школи. Імідж сучасного педагога: *Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2014. № 5. С. 32–34.
83. Чайковська Г. Б. Формування екологічної компетенції в майбутніх вчителів початкової школи. *Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2010. №3. С. 54–60.
84. Шапран Ю. П. Екологічна компетентність майбутніх учителів біології: її сутність та діагностика. *Postępy w nauce w ostatnich latach*. 2012. Т. 2. С. 29–36.
85. Шапран Ю. П. Екологічна компетентність майбутніх учителів біології: її сутність та діагностика *Zbiór raportów naukowych. «Postępy w nauce w ostatnich latach. Nowych rozwiązań»*. (28.12.2012 – 30.12.2012) – Warszawa Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour». 2012. 100 str.
86. Шемет О.В. Дидактичні основи компетентнісного підходу у вищій професійній освіті. *Науково-теоретичний журнал. Серія «Педагогіка»*. 2015. №10. С. 16-22.
87. Шишкіна Ю.О. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. *Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка. Серія «Педагогіка»*. 2013. № 46. С. 263-267.
88. Шишкіна Ю.О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів доекологічного виховання учнів в умовах ВНЗ. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2010. № 5. С. 377-381.
89. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2005. 44 с.

## ДОДАТКИ

Додаток А

### АНКЕТА

на визначення стану екологічної компетентності майбутніх учителів

Для студентів II курсу

1. Що таке екологічне виховання? \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_
2. Чи важливим є екологічне виховання для школярів? Якщо так, то чому? \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_
3. Які глобальні екологічні проблеми Вам відомі? \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_
4. Що ви робите для того, щоб покращити стан довкілля? \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_
5. Що таке екологічна компетентність? \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_
6. Напишіть форми, методи, засоби формування екологічної компетентності молодших школярів \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_
7. Чи брали Ви участь у екологічних заходах у шкільні роки або у під час навчання в університеті? (вказати заходи) \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_
8. З яких джерел (друковані ЗМІ, радіо, телебачення, інше) Ви отримуєте інформацію про стан довкілля, екологічні проблеми тощо? \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_
9. Які засоби екологічної просвіти, на Вашу думку, найбільш ефективні (друковані видання, бігборди, ролики, сайти, лекції, інше)? \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_

**АНКЕТА**

на визначення стану екологічної компетентності майбутніх учителів

(повторне дослідження)

Для студентів II курсу

1. Що таке екологічне виховання? \_\_\_\_\_
2. Що таке екологічна компетентність? \_\_\_\_\_
3. Які методи можна використати для формування екологічної компетентності молодших школярів? \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_
4. Чи цікавитеся Ви екологічною ситуацією в місті/країні/світі?
  - А) часто;
  - Б) важко відповісти;
  - В) іноді;
  - Г) ні.
5. Яким чином Ви отримуєте інформацію про екологічний стан навколишнього середовища?
  - А) ЗМІ, інтернет, література;
  - Б) ЗМІ, інтернет, література, спілкування з одногрупниками;
  - В) конференції, тренінги.
6. Чи користуєтеся Ви отриманими знаннями у повсякденному житті? (наприклад, не спалюєте листя, сортуєте сміття та інше)
  - А) часто;
  - Б) іноді;
  - В) скоріше ні ніж так;
  - Г) зовсім ні.
7. Чи вважаєте Ви, що гармонійний розвиток дитини залежить від спілкування не тільки з суспільством, а й природою?
  - А) так;
  - Б) не завжди.

8. Які методи та форми екологічного виховання Вам найбільше сподобались і які з них Ви будете використовувати при роботі з дітьми? \_\_\_\_\_

---

9. Як Ви оцінюєте рівень власної екологічної компетентності?

- А) високий;
- Б) достатній;
- В) низький.

## АНКЕТА

на визначення стану екологічної компетентності майбутніх учителів

Для студентів IV курсу

1. Чи цікавитесь Ви екологічною ситуацією в місті/країні/світі?
  - А) часто;
  - Б) важко відповісти;
  - В) іноді;
  - Г) ні.
2. Як часто Ви цікавитесь екологічними проблемами?
  - А) часто;
  - Б) по мірі необхідності;
  - В) періодично.
3. Яким чином Ви отримуєте інформацію про екологічний стан?
  - А) ЗМІ, інтернет, література;
  - Б) спілкування з одногрупниками;
  - В) конференції, тренінги.
4. Чи користуєтеся Ви отриманими знаннями у повсякденному житті? (не спалюєте сміття, ділитеся досвідом з іншими)
  - А) часто;
  - Б) іноді;
  - В) скоріше ні ніж так;
  - Г) зовсім ні.
5. Як часто Ви використовуєте екологічні знання з учнями?
  - А) часто (не рідше 2 рази на тиждень);
  - Б) періодично (1-2 рази на місяць);
  - В) тільки на екологічному тижні, заходах.
6. Чи вважаєте Ви, що гармонійний розвиток дитини залежить від спілкування не тільки з суспільством, а й природою?
  - А) так;

Б) не завжди.

**7.** Які елементи екологічно-розвиваючого середовища школи Ви побачили під час проходження виробничо-педагогічної практики?

---

**9.** Чи вважаєте Ви екологічний десант/суботники застарілою формою щодо формування екологічної свідомості учнів? Чи проводили суботники у школі, де Ви проходили практику? \_\_\_\_\_

---

**10.** Як Ви оцінюєте рівень власної екологічної компетентності?

А) високий;

Б) достатній;

В) низький.

**11.** Які екологічні заходи (проведення уроків, свят, відвідування музеїв, підготовка проектів та ін..) Ви проводили під час проходження виробничо-педагогічної практики? \_\_\_\_\_

---

**12.** Підготовка та проведення яких саме екологічних заходів викликали у Вас труднощі? З чим це було пов'язано?

---



**Міністерство освіти і науки України**

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

*Кафедра дошкільної та початкової освіти***ПЛАН-КОНСПЕКТ**

лекції з курсу «Основи природознавства»

на тему: «Формування екологічної компетентності молодших школярів»,

проведеної в групі 21, 22, 07.10. 2018 р.

***Склала:***

Студентка б1 групи

Погасій І.О.

***Перевірила:***

Коваль В.О

**I. Мета:** ознайомити студентів з поняттями «компетентність», «екологічна компетентність», формувати у студентів наукові знання щодо методів, форм, засобів формування екологічної компетентності та особливостей їх застосування, розвивати пам'ять, увагу, критичне мислення, виховувати любов до майбутньої професії, навколишнього середовища.

**II. Методи, прийоми, засоби:** розповідь, бесіда, аналіз, порівняння, презентація, взаємозапитання.

**III Міжпредметні зв'язки:**

*Забезпечуючі дисципліни:* «Основи природознавства», «Історія педагогіки», «Філософія»

*Забезпечувані дисципліни:* «Екологія»

**IV. Технічні засоби навчання:** ноутбук, проектор.

**V. Основні питання лекції:**

1. Поняття екологічної компетентності
2. Структура екологічної компетентності
3. Методи, форми, засоби формування екологічної компетентності

**VI. Рекомендована література:**

*Основна:*

1. Карпенко В. П. Оцінювання сформованості екологічних компетентностей: Навчально-методичний посібник. УНУС. Одеса: НУ «ОМА», 2017. 35-39 с.

*Додаткова:*

1. Танська В.В. Методика навчання природознавства початковій школі: Навч. посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 236 с.
2. Мельниченко Р.К. Екологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи. *Освіта та виховання* 2017. № 21. С.115-119.
3. Марченко Л. І. Екологічна компетентність як показник екологічної освіти та як складова життєвої компетентності. *Проблеми освіти : науково-методич. збірник*. 2010. № 64. С. 92–95.

4. Коваль В.О. Формування екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи в процесі проектної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 2.1/54.1. 2018. С. 55–58.

## **Хід лекції**

### **I. Вступна частина (до 10 хв.)**

#### ***1. Привітання викладача зі студентами***

– Вітаю, мене звати Погасій Ірина, я студентка магістратури 5-го курсу. Приємно познайомитись! Сподіваюся на позитивну атмосферу та приємне спілкування на сьогоднішній лекції.

#### ***2. Налagodження зв'язку із пройденим навчальним матеріалом і новою інформацією***

– Ще зі школи Ви вже знайомі з деякими формами та методами екологічного виховання, наприклад з суботниками. Отож, і сьогодні ми збагатимо знання, щодо формування екологічної компетентності, особливостей її формування. Ці знання Ви зможете використати у майбутній професійній діяльності.

#### ***3. Повідомлення теми лекції***

– Тема нашої лекції «Формування екологічної компетентності молодших школярів».

*(викладач презентує назву лекції на слайді, студенти записують тему в зошит)*

#### ***4. Визначення основних питань лекції, повідомлення рекомендованої літератури***

– Питання, які ми сьогодні розглянемо:

1. Поняття екологічної компетентності
2. Структура екологічної компетентності
3. Методи, форми, засоби формування екологічної компетентності

*(викладач презентує питання на слайді, студенти записують їх в зошит)*

## ***5. Захоплення уваги студентів, виокремлення зв'язку з майбутньою професійною діяльністю***

– Знання, отримані на сьогоднішній лекції, знадобляться Вам не тільки для майбутньої професійної діяльності, а й для життя, чи написання наукової роботи з екологічної тематики.

### **II. Основна частина (70-75 хв.)**

#### **1. Поняття екологічної компетентності**

Починаючи з 90-х років ХХ століття застосування компетентнісного підходу в освіті почало активно досліджуватись у європейських країнах. Проблема формування компетентностей висвітлена у фінальному звіті «Ключові компетентності для успішного життя та успішно функціонуючого суспільства», заяві учасників конференції Європейської Ради ЄС «Європейський простір ВНЗ», декларації Болонського процесу «Зона європейської вищої освіти». Пріоритетність запровадження компетентнісного підходу до освітнього процесу визначена у документах, прийнятих урядом України, які спрямовані на підвищення якості освіти та її конкурентоспроможності на міжнародній арені. Серед них можна виділити Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, концепція Нової української школи, закон України «Про освіту».

Екологічна грамотність і здорове життя. Уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

*(викладач подає інформацію, студенти коротко в зошит записують матеріал лекції зі слайдів)*

За визначенням Н.В. Баюрко екологічна компетентність є складовою професійної компетентності учителя, яка включає сукупність екологічних знань, уявлень, поглядів, переконань, ідеалів і моральних оцінок відносно навколишнього середовища, які інтегруються в особистісну систему

екологічних цінностей, що визначають напрям життя і діяльності особистості.

Ю.П. Шапран трактує поняття як складову особистісної компетентності, рівень якої виявляється у способі життя людини, її ставленні до навколишнього середовища через професійну і побутову діяльність, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід, цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і діяти, усвідомлюючи наслідки їхнього впливу на довкілля.

І. І. Мостов'як визначає екологічну компетентність як динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

*(студенти обирають одне з визначень терміну «екологічна компетентність» і записують в зошит)*

– Перегляньте записаний Вами матеріал лекції по першому питанню та задайте своєму сусіду по парті запитання та дайте відповідь на запитання Вашого сусіда по парті.

*(студенти обмінюються запитаннями зі своїми сусідами по парті та дають відповіді)*

## **2. Структура екологічної компетентності**

Таким чином, науковці у своїх працях відзначають багатокomпонентність складу екологічної компетентності, куди входять, як мінімум когнітивна і практично-діяльнісна складова.

Д. Равен у структуру компетентності окрім знаннєвого та діяльнісного компонента включає також афективний компонент.

У працях Ю.Г. Татура до складу екологічної компетентності входять такі компоненти:

- позитивна мотивація до прояву компетентності,

- ціннісно-сміслові уявлення щодо змісту і результату діяльності,
- знання щодо вибору способу здійснення відповідної діяльності,
- вміння і навички успішного здійснення необхідних дій на базі наявних знань.

Найбільш повною є структура екологічної компетентності І. А. Зимньої, яка включає п'ять компонентів:

- готовність до прояву компетентності,
- володіння знанням її змісту,
- досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях,
- ставлення до змісту компетентності і об'єкту її застосування,
- емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності.

Отже, в структурі екологічної компетентності можна виділити мотиваційний, когнітивний, практично-діяльнісний, емоційно-вольовий, ціннісно-смісловий компонент.

*(викладач подає інформацію, студенти коротко в зошит записують матеріал лекції зі слайдів)*

– Перегляньте записаний Вами матеріал лекції з другого питання та задайте своєму сусіду по парті запитання та дайте відповідь на запитання Вашого сусіда по парті.

*(студенти обмінюються запитаннями зі своїми сусідами по парті та дають відповіді)*

### **3.Методи, форми, засоби формування екологічної компетентності**

Екологічна поведінка формується з роками, і не стільки на уроці, скільки у позакласній і позашкільній діяльності .

Таким чином, визнаючи сутність, по-перше, ураховуються особливості цього процесу:

1. Поступовий характер:

- а) формування екологічних уявлень;
- б) розвиток екологічної свідомості та відчуттів;
- в) формування переконань у необхідності екологічної діяльності;
- г) вироблення навичок і звичок поведінки у природі;
- д) подолання у школярів споживацького ставлення до природи;
- 2. Тривалість;
- 3. Складність;
- 4. Активність;

По – друге: величезне значення психологічного аспекту, що містить:

- розвиток екологічної свідомості;
- формування відповідних потреб, мотивів та настанов особистості;
- вироблення етичних та естетичних почуттів, навичок і звичок;
- виховання стійкості волі;
- формування значущої мети екологічної діяльності.

Формувати екологічно орієнтовані стосунки і цінності, спрямованні на подолання конфліктів між людиною і навколишнім середовищем;

- сприяти, щоб засвоєнні знання і моральні принципи поведінки, що до навколишнього середовища ставали переконанням особистості;
- розвивати почуття особистої відповідальності за стан навколишнього середовища на національному і глобальному рівні;
- розкривати учням у доступній формі сутність сучасних проблем екології та її актуальність для людства;
- розвивати вміння приймати відповідальні рішення з питань охорони навколишнього середовища і діяти відповідно до них ;
- залучати школярів до практичної діяльності під час розв'язання проблем навколишнього середовища місцевого значення.

<i>Методи, що застосовуються в процесі формування екологічної компетентності</i>	<i>Види роботи</i>
1. Пояснювально ілюстративні –	<ul style="list-style-type: none"> <li>– бесіда</li> <li>– пояснення</li> <li>– художня розповідь</li> <li>– опис</li> <li>– відповіді на запитання</li> </ul>
2. Репродуктивні	<ul style="list-style-type: none"> <li>– завдання екологічного змісту</li> <li>– спостереження за сезонними змінами у природі</li> <li>– застосування опорних схем</li> <li>– варіативні завдання</li> </ul>
3. Проблемного викладу	<ul style="list-style-type: none"> <li>– пояснення</li> <li>– спостереження</li> <li>– бесіда</li> </ul>
4. Частково-пошукові	<ul style="list-style-type: none"> <li>– ребуси</li> <li>– екологічні вікторини</li> <li>– цікаві вправи</li> <li>– складання оповідань екологічного змісту</li> <li>– застосування опорних схем</li> </ul>
5. Дослідницькі	<ul style="list-style-type: none"> <li>– спостереження за змінами у природі під впливом антропогенних факторів</li> <li>– проблемні завдання</li> </ul>

**Рис. 1.1. Методи формування екологічної компетентності**

*Ігри.* Розв'язанню питань екологічного виховання найбільшою мірою сприяють творчі *сюжетно-рольові ігри*. Встановлено, що пізнавально-виховний ефект гри досягається при дотриманні методики, де організація, розподіл ролей і підготовка до гри забезпечують оволодіння знаннями про об'єкти гри, наближення її до реальної ситуації. Ігри в лісових жителів, мандрівників дають можливість кожній дитині постати перед власним вибором взірця поведінки, найближчого до її інтересів, почуттів, переконань. Один із засобів закріплення, систематизації та узагальнення знань про



навколишнє середовище – *дидактичні ігри*. Їх надзвичайно важлива роль полягає в закріпленні природоохоронних уявлень, пробудженні в дітей бажання творити добро і не порушувати відомі їм правила поведінки в природі, а також у формуванні інших загальнолюдських рис характеру.

**Екскурсії.** Крім того з учнями молодших класів проводяться уроки-екскурсії, походи, експедиції, що є не тільки заходами для відпочинку, а мають глибоку й серйозну навчально-виховну природоохоронну спрямованість, містять в собі також ряд завдань з екології, що сприяють розвитку творчих здібностей дітей.

**Навчальний дослід** – це елементарний експеримент. Він є одним із найважливіших методів пізнання природи, накопичення чуттєвого досвіду. Причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами та функціональні залежності між величинами, які їх характеризують. Наприклад, залежність об'єму рідини від нагрівання і охолодження, значення води, тепла, світла, повітря для життя рослини та ін.

**Гурткова робота.** Реалізувати свій творчий та практичний потенціал діти мають можливість продовживши свої пошуки на заняттях у гуртках. Залучаючи молодших школярів до гурткової роботи намагаюся формувати у свідомості вихованців переконання, що всі об'єкти органічної природи – це живі істоти, а у дітей середнього шкільного віку формувати природозахисні переконання на основі отриманих екологічних знань.

До важливих організаційних форм формування екологічної компетентності молодших школярів належать **фенологічні пункти**, сприяючи усвідомленню учнями основних закономірностей природи, осмисленню її значення в житті людини.

**Екологічні маршрути, робота по озелененню вулиць, скверів, парків, прибирання територій освітніх установ.** Це сприяє розвитку екологічних знань, набуттю екологічних умінь і навичок, вихованню екологічної культури і дбайливого ставлення учнів до природи рідного краю. Такі форми роботи дозволяють молодшим школярам глибше ознайомитися з природою рідного

краю, рослинним і тваринним світом, побачити навколишню красу і дають можливість поділитися своїми враженнями.

Традиційні форми навчання й виховання є ефективними також для формування екологічної компетентності молодших школярів. Це передусім *бесіди, диспути, лекції, зустрічі за круглим столом, батьківські конференції, огляди-конкурси, шкільні олімпіади*, що проводяться на базах кращих загальноосвітніх шкіл і додаткових освітніх установ за участю учителів, батьків, викладачів вишів з екології.

Дієвими у популяризації екологічних знань є *еко-виставки, виставки-пам'яті, виставки-роздуми* на теми: «Природа лікує»; «Наша планета – колыска життя»; «Хай квітне садами Земля»; «Чари рідного краю».

Популярними організаційними формами для молодших школярів можуть бути *Інтернет – подорож* «Природні парки: користь і краса»; *інформаційний калейдоскоп* «Про дива і таємниці природи-чарівниці»; *веб-презентації* «Сторінки Червоної книги»; *екологічні замальовки* «Дари рідного краю» тощо.

У формуванні екологічних знань, умінь, навичок і вихованні екологічної культури молодших школярів велику роль відіграє *суспільно-корисна праця природоохоронного характеру*: посадка дерев, квітів, захисних смуг і догляд за ними; робота на навчально-дослідній ділянці тощо. Молодших школярів у весняний і осінній час потрібно залучати до посадки дерев, квітів, захисних смуг, догляду за ними, що сприятиме придбанню знань, умінь і практичних навичок природоохоронної роботи, привчатиме їх до самостійності.

Велику допомогу у формуванні бережливого, гуманного ставлення до природи і вихованні екологічної культури молодших школярів надають *засоби масової інформації* (телебачення, радіо й Інтернет). Поширеною є практика перегляду телепередач екологічного характеру, що сприяє формуванню екологічної свідомості, мислення і вихованню свідомого і відповідального ставлення молодших школярів до природи.

Позитивний вплив на розвиток екологічних знань і виховання екологічної культури молодших школярів мають *навчальні кінофільми*, присвячені екологічній освіті і вихованню юних екологів. Під час заняття слід практикувати показ навчальних кінофільмів, у яких діти беруть активну участь в природоохоронній роботі, надають допомогу в озелененні вулиць і скверів.

Н. Смолянук до основних форм реалізації природничої освіти відносить *предметні уроки*, спрямовані на отримання знань у ході безпосередньої роботи з предметами природи, розвиток умінь спостерігати, аналізувати; уроки пояснювального читання, під час яких молодші школярі читають статті, оповідання природознавчого характеру, що сприяє розширенню кругозору учнів, формуванню навичок самостійної роботи з книгою, прагнення до глибокого пізнання природи; узагальнювальні уроки, що мають на меті систематизувати й закріпити знання, отримані учнями при вивченні теми, привчають їх до більш широких узагальнень, дозволяють встановлювати нові зв'язки між засвоєними поняттями та уявленнями; нетрадиційні уроки (інтегровані уроки, уроки-подорожі рідним краєм, уроки-прес-конференції, уроки-змагання, театралізовані уроки, уроки-концерти), орієнтовані на інтелектуальне й емоційно-ціннісне сприймання дитиною навколишньої природи, самовираження учнів у різних видах навчально-пізнавальної діяльності.

Однією з ефективних форм екологічного виховання молодших школярів є *природоохоронні проекти*. Дослідниця цієї форми роботи С.Совгіра вважає, що результатами проектів є: впорядкування місцевості; створення парку, алеї; уміння знаходити правильні рішення в складній екологічній ситуації й оцінювати їх; навички володіння методикою проведення природоохоронних заходів.

Простір для екологічного виховання молодших школярів забезпечують й *інші форми роботи*: гуртки, виставки, конкурси, свята, факультативні заняття, позакласне читання художньої та науково-популярної літератури,

організація роботи “живих куточків”, шкільних краєзнавчих музеїв, зустрічі тощо, на яких ми зупинятися не будемо.

*(викладач подає інформацію, студенти коротко в зошит записують матеріал лекції зі слайдів)*

– Перегляньте записаний Вами матеріал лекції з другого питання та задайте своєму сусіду по парті запитання та дайте відповідь на запитання Вашого сусіда по парті.

*(студенти обмінюються запитаннями зі своїми сусідами по парті та дають відповіді)*

### **III. Заключна частина (5-10 хв.)**

#### ***1. Повідомлення про досягнення запланованої теми, завдань лекції, оцінка спільної взаємодії зі студентами***

– Дякую Вам за чудову роботу і позитивні емоції. Ми отримали нові знання про особливості формування екологічної компетентності молодших школярів.

#### ***2. Визначення характеру підготовки до практичного заняття***

– На практичне заняття перегляньте матеріал сьогodнішньої лекції «Формування екологічної компетентності молодших школярів».

#### ***3. Створення позитивних очікувань наступної лекції***

– Наступна лекція буде не менш цікавою та необхідною для Вашої майбутньої професійної діяльності.

#### ***4. Подяка студентам за увагу***

– Дякую Вам за чудову роботу і позитивні емоції!

**Міністерство освіти і науки України**

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра дошкільної та початкової освіти

**ПЛАН-КОНСПЕКТ**

практичного заняття з курсу «Основи природознавства»

на тему: «Формування екологічної компетентності молодших школярів»,

проведеного в групі 21, 22, 07.10. 2018 р.

***Склала:***

Студентка б1 групи

Погасій І.О.

***Перевірила:***

Коваль В.О

**Навчальна мета:** закріпити знання з теми «Формування екологічної компетентності молодших школярів»: основні поняття теми «компетентність», «екологічна компетентність», знання про завдання, форми, методи та прийоми роботи з дітьми з екологічного виховання.

**Розвивальна мета:** розвивати креативність, критичне мислення, акторські здібності, пам'ять студентів.

**Виховна мета:** виховувати працьовитість, любов до майбутньої професії вчителя, любов до природи.

**Міжпредметні зв'язки:**

*Забезпечуючі дисципліни:* «Основи природознавства», «Історія педагогіки», «Філософія»

*Забезпечувані дисципліни:* «Екологія»

**Навчально-методичне забезпечення заняття:**

*Наочність:* плакат «Методи, форми, засоби формування екологічної компетентності».

*Роздатковий матеріал:* аркуші паперу, фломастери, стікери, картки із завданнями, кольоровий папір, ножиці, клей, старі журнали.

**Рекомендована література:**

*Основна:*

1. Карпенко В. П. Оцінювання сформованості екологічних компетентностей: Навчально-методичний посібник. УНУС. Одеса: НУ «ОМА», 2017. 35-39 с.

*Додаткова:*

1. Танська В.В. Методика навчання природознавства початковій школі: Навч. посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 236 с.

2. Мельниченко Р.К. Екологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи. *Освіта та виховання* 2017. № 21. С.115-119.

3. Марченко Л. І. Екологічна компетентність як показник екологічної освіти та як складова життєвої компетентності. *Проблеми освіти : науково-методич. збірник*. 2010. № 64. С. 92–95.

4. Коваль В.О. Формування екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи в процесі проектної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 2.1/54.1. 2018. С. 55–58.

### **Хід практичного заняття**

## **I. ОРГАНІЗАЦІЙНА ЧАСТИНА**

### ***1. Привітання викладача зі студентами***

– Шановні учасники заходу! На сьогоднішньому занятті ми закріпимо у цікавій формі наші знання з останньої лекції.

### ***2. Виявлення відсутніх***

– Для початку відмітимо відсутніх.

*(викладач відмічає відсутніх у журналі)*

### ***3. Перевірка підготовленості групи до заняття***

– Чи всі підготували матеріал останньої лекції?

## **II. МОТИВАЦІЯ ТА СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ**

### ***1. Повідомлення теми, мети та завдань***

– Тема нашого практичного «Формування екологічної компетентності молодших школярів». На сьогоднішньому занятті ми закріпимо знання з лекції та попрацюємо в групах.

### ***2. Мотивація вивчення теми***

– А щоб наше заняття пройшло ще цікавіше, ми проведемо його у формі тренінгу.

## **III. ОБГОВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПИТАНЬ**

### ***1. Вправа «Знайомство»***

– Перед початком нашого заняття давайте познайомимось. Вправу «Знайомство» я пропоную провести у такому вигляді: Ви називаєте своє ім'я і рису характеру на першу літеру свого імені. Наприклад, мене звати Іра, я ініціативна.

*(студенти представляють себе, назваючи своє ім'я і рису характеру на першу літеру свого імені)*

## **2. Вправа «Очікування»**

– Ви вже почули тему нашого сьогоднішнього заняття, чого Ви очікуєте сьогодні від нашого заняття? Напишіть на листочках свої очікування. Свої очікування розпочніть фразами: «Я сподіваюсь...», «Я очікую...», «Я хочу дізнатись...», «Я надіюсь...». А в кінці заняття ми перевіримо чи справдилися наші очікування. Наприклад, я сподіваюся отримати позитивні емоції від сьогоднішнього заняття.

*(студенти на листочках записують свої очікування)*

## **3. Складання правил роботи у групах**

– Для того, щоб наша робота була продуктивною, пропоную скласти правила роботи в групах та записати їх на дошці. Наприклад:

*(студенти пропонують правила тренінгу, викладач записує їх на дошці):*

1. Кожна думка має право на існування.
2. Активність всіх членів групи.
3. Дотримання регламенту.
4. Критикувати висловлювання, а не людину.
5. Доброзичливе відношення всіх учасників.

– Якщо ви не заперечуєте, то ми приймаємо ці правила і намагатимемось їх дотримуватись.

## **4. Вправа «Екологічне лото»**

– Кожний учасник отримує аркуш з клітинками, у яких вписані певні твердження щодо екологічних орієнтацій (наприклад, я сортую сміття, висаджую дерева, і т.д.). Оберіть чарунку з твердженням і поставте підпис у неї. Потім зберіть якомога більше підписів студентів. Виграє той, у кого більше підписів.

*(студенти за 1 хвилину мають зібрати якомога більше підписів інших студентів на своєму аркуші)*



## **5. Вправа «Зіпсований телефон»**

– Мені потрібні 6 добровольців. Першому потрібно запам'ятати якомога більше та передати наступному.

– Монреальський протокол – це міжнародний протокол до Віденської конвенції про охорону озонного шару 1985 року, розроблений з метою захисту озонного шару за допомогою зняття з виробництва деяких хімічних речовин, які руйнують озонний шар. Протокол був підготовлений до підписання 16 вересня 1987 року і набув чинності 1 січня 1989 року. Після цього послідувала перша зустріч в Гельсінкі в травні 1989 року. З тих пір протокол піддавався перегляду сім разів. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан сказав, що «можливо, єдиною дуже успішною міжнародною угодою можна вважати Монреальський протокол».

*(в аудиторії з шести осіб залишаються лише один студент, він має передати прослухану інформацію наступному, поки не залишиться останній студент)*

## **6. Вправа «Ажурна пилка»**

– Кожна група має опрацювати одне питання, а потім поділитися інформацією з іншими групами:

Група 1: Визначення поняття екологічна компетентність

Група 2: Документи щодо екологічної компетентності

Група 3: Структура екологічної компетентності

*(студенти працюють в групах над своїм питанням, потім діляться інформацією з іншими групами)*

## **7. Вправа «Рольова гра»**

– Кожний представник від команди витягає картку з двох мішечків: у першому форма представлення (ток-шоу, реклама, промо-ролик, суд), у другому – тема («Підвищення рівня вод Світового океану», «Екологічні проблеми села», «Знищення лісів», «Побутові відходи»)

*(студенти працюють над своїм завданням на протязі 7 хвилин, потім презентують біля дошки)*

## **8. Вправа «Методичний пейзаж»**

– Плакат «Методи, форми, засоби формування екологічної компетентності» намальований у формі дерева з листям, велика та маленька квітки з пелюстками. Отож, зобразіть матеріал даного питання у цікавій формі на плакаті. Вам необхідно зобразити:

- написати і приклеїти на ватман сформульовані завдання екологічного виховання;
- форми роботи з екологічного виховання;
- методи та засоби роботи з дітьми з екології.

*(студенти працюють над плакатом в групах, звітують біля дошки)*

## **IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ ЗАНЯТТЯ**

### **1. «Рефлексія»**

– Висловіться, чи збулися Ваші очікування щодо сьогоднішнього заняття. Який прийом роботи Вам найбільше сподобався?

*(студенти за бажанням висловлюються чи збулися очікування)*

– Дякую Вам за чудову роботу і позитивні емоції. Ми закріпили знання про особливості формування екологічної компетентності й отримали позитивні емоції.

## **V. ПОВІДОМЛЕННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ**

– На наступне заняття повторіть матеріал наступної лекції.

## Сертифікат, що засвідчує участь у тренінгу «Дій за озон!»




**СЕРТИФІКАТ**

який засвідчує, що

*Ломачів Юліана Леонівна*

---

пройшов (ла) семінар-тренінг "Дій за озон!" із впровадження  
 навчального комплексу для закладів загальної середньої освіти "ОЗОНЕКШН" в рамках  
 реалізації проекту ПРООН-ГЕФ «Підвищення рівня обізнаності щодо захисту озонowego шару  
 та пом'якшення наслідків зміни клімату»,  
 тривалістю 9 годин.  
 (8 квітня 2019 року, м. Чернігів)



**Прудякова О.Л.**

КАДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОВІДНИЙ  
 НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК ЛАБОРАТОРІЇ  
 ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НАПН



**Санковська І.М.**

МЕТОДИСТ, ВИКЛАДАЧ НМЦ ІППО  
 ІМ. Б. ГРИНЧЕНКА



  
 Empowered lives.  
 Resilient nations.

Додаток Ж

Сертифікат, що засвідчує участь у Першому інноваційному форумі «Нова українська школа: перспективи та виклики»



Сертифікат, що засвідчує участь у науково-практичному семінарі «Світогляд людини у світлі освітніх змін: інтеграція природничих наук»

